

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE

Obsah

1. Předmět VP	2
2. Metody VP	3
3. Vývoj oboru.....	8
4. Podmínky a mechanismy vývoje	9
5. Průběh vývoje osobnosti	15
VÝVOJOVÁ OBDOBÍ.....	16
1. Prenatální období.....	16
2. Novorozenecké období.....	19
3. Kojenecké období.....	20
4. Batolecí období	24
5. Předškolní období.....	28
6. Školní věk.....	31
7. Puberta.....	35
8. Adolescence	38
9. Mladší dospělost.....	40
10. Střední dospělost	42
10. Starší dospělost.....	43
11. Stáří	44
12. Pokračující stáří.....	45
Vývojové teorie	46
LITERATURA.....	48

1. Předmět VP

Psychologie- věda o duši

(z řečtiny, ale použito poprvé v 16. st, rozšířené v 18.st.- Ch ristian Volff- Psychologia rationalis, Psychologie empirika)

filozofická ps. – pojem duše

moderní psychologie- věda o duševnu, psychice

předmět vymezovaný různě: např. vědomí (x mnoho neuvědomovaných dějů)

chování (x ex. mentální stavy- problém introspekce-subj.,

změna při zaměření pozornosti)

nyní: **prožívání a chování**

x není ale statické, neustále se proměňuje

změny= předmět VP

4 okruhy :

1) fylogeneze psychiky (evoluční pojetí, srovnávání různých živočišných druhů, etologie

2) antropogeneze (vývoj duševna u lidí v různých historických etapách a kulturách, etnopsychologie, kulturní antropologie)

3) ontogeneze (početí –smrt)

4) aktuální geneze (vývoj psychických procesů, např. učení)

- nejvýznamnější ps. ontogenetická- jak probíhá V, podmínky V

VP = změny v průběhu vývoje života člověka

- **evoluční změny** – zákonité, jednorázové, neopakovatelné, jednodušší---složitější, dokonalejší

dětství, dospívání

- **stabilita**- relat.produktivní využívání rozvinutých ps. vlastností dospělost

- **involuční změny**- úbytek některých schopností a kognit. fcí stř. věk, stáří

x ale mohou probíhat i současně

dříve pedopsychologie, nyní také adultps., gerontops.

NYNÍ výzkumy: stádia postnatálního vývoje, vrozené vývojové dispozice, možnosti optimálního vývoje

vývoj čl. velice složitý, rodí se těžce nedonošený, nezralý, dlouhá délka dětství, prodloužené dospívání

Cíl VP

1) popsat

2) obecné zákonitosti

3) vytvořit platnou teorii

x vše je individuální

nomotetický x idiografický přístup

2. Metody VP

- podobné jako v ostatních psychologických disciplínách

1) psychodiagnostické metody (určují dosaženou vývojovou úroveň jedince, případně odchylky od normy, jejich příčiny a důsledků)

- pro diagnostické, výzkumné i intervenční účely

POZOROVÁNÍ

- **extrospekce**, zúčastněné pozorování, nezúčastněné

- **introspekce** nutná určitá úroveň předpokladů (schopnost rozlišit a pojmenovat vlastní zážitkové stavy či tělesné pocity)

cílevědomé, promyšlené, soustavné, důsledné, objektivní

záznam - **prostřednictvím různých technických prostředků**

+ **posuzování** pozorovaných jevů podle vymezených kritérií (strukturované p.)

- **analýza produktů činnosti** - studium a hodnocení výsledků činnosti (písemností, kresby, výpovědi, početních či logických úloh..)

- **analýza dětské kresby** (postava, naše rodina, náš dům..)

(kresba zdravých dětí x kresba dětí s vývojovými osobnostními problémy- hrubé zjednodušení kresby postavy, její neúplnost, značné disproporce, asymetrie, neurčitost pohlaví, extrémně velké nebo naopak malé rozměry postavy, i zobrazení zezadu, začernění celé postavy nebo detailů)

ROZHOVOR

?dosažená vývojová úroveň dítěte, navázání kontaktu, přiměřenost otázek

- **volný** (nestandardizovaný -dle vývoje rozhovoru)

- **řízený** (standardizovaný- předem připravená forma)

- **kombinovaný** (předem připravené otázky doplňovány podle aktuální potřeby)

nutná vhodná forma záznamu

DOTAZNÍK

používá se často

? vhodnost u dětí, spíše starší školní věk

hromadné zjišťování údajů, statistické zpracování.

otevřené otázky, volba z nabídky

škály

anketa

PSYCHOLOGICKÉ TESTY - specifické pro psychologii, kompetenci pouze psychologové

- speciální psychologická disciplína **psychodiagnostika**

dle formy

- **verbální**

- **neverbální** (obrazy, geometrické obrazce, symboly)

dle analýzy výsledků

- **výkonové** (jednoznačně zadaný testový úkol, hodnocení dle stanovených kritérií, předpoklad, že výsledky korespondují se schopnostmi, dovednostmi, vědomostmi)

- **projektivní** (úkoly nejednoznačné, velká variabilita odpovědí, není důraz na správnost zadání často formou hry, pohádkové situace x je diagnosticky náročné speciální přípravu a určitou diagnostickou zkušenost)

dle zaměření

na zkoumané jevy

- vědomosti a dovednosti, **didaktické testy**
- **inteligence a speciální schopnosti** (motorické, matematické, hudební, paměti, představivosti..)
- **osobnostní vlastnosti** , např. temperamentu, frustrační tolerance
- **testy osobnosti** jako celku

dotazníky a testy

- **subjektivní** (získání subjektivních údajů od zkoumané osoby – názory, dojmy, pocity)
- **objektivní** (názor dalších osob jako pozorovatelů či hodnotitelů, charakteristiky objektivně pozorovatelné, pevně stanovená kritéria hodnocení , v zásadě nezávislá na posuzovateli), časté použití škál

škála – zachycení míry sledované veličiny, jednotlivé stupně škály vyjádřeny slovně, číselně, graficky

- **unipolární** (jednodimenzionální) míra proměnné od minima (případně „nulové“ hodnoty) po maximum
- **bipolární**- spojení dvou protikladných jevů (např. aktivita-pasivita, spokojenost nespokojenost, neutrální úroveň

sémantický diferenciál -subjektivní chápání smyslu věcí a jevů v základních třech dimenzích (Ch. Osgood)

hodnocení (krásný-ošklivý, příjemný-nepříjemný), **potence** (silný-slabý, výkonný-nevýkonný) a **aktivita** (aktivní-pasivní) = obecnou strategii jedince při posuzování

EXPERIMENT

= v záměrné navozování a kontrola určitých jevů
k výzkumným účelům, i diagnosticky

psychodiagnostické metody

- různá míra přesnosti a validity

standardizované (psychometricky stanovené normy)

nestandardizované

2) intervence

! ohled na zvláštnosti dané vývojové etapy a individuální vývojové charakteristiky jedince

- ovlivnění ve smyslu výchovných a vzdělávacích cílů, ve prospěch obnovení, získání, udržení duševního zdraví, eventuálně prevence onemocnění, delikventních projevů, řešení vývojem akcentované problémy

psychologická intervence

- **výchovné a vzdělávací působení ve škole**

- působení učitelů na žáky = vzdělávací proces, výchovné působení socializace, orientace na osvojování vědomostí, dovedností, zkušenost

- využívání poznatků pedagogické psychologie

- **poradenská intervence**

pomoc při řešení osobních problémových situací

- **psychoterapie**

- hlubší, intenzivnější , déle trvající zásah psychologickými prostředky tam, kde se vyskytuje porucha (= nežádoucí, často nějak škodlivá odchylka od normy)
- léčení, návrat k funkčnímu normálnímu zdraví
- prevence vzniku a rozvoje poruch

- **resocializace**

odborný zásah při práci s jedinci a skupinami v oblasti sociálně negativních jevů (závažné porušení legislativních a morálních norem), narušená socializace

důležitá prevence:

- primární==) široký okruh lidí s cílem předcházet vzniku určitých negativních jevů, např. osvěta
- sekundární==) určitou ohroženou populační skupinu
- terciární==) konkrétní zasažená skupiny

Postupy a metody:

např.

- racionální postupy - využívají věcného a logického myšlení, argumentace, vysvětlování, popř. návodů ap. na úrovni, která odpovídá dosaženému rozvoji kognitivních funkcí jedince
- empatické postupy - stavějí na porozumění a pochopení postojů a pocitů druhé strany
- odreagování - uvolnění potlačovaných emocí
- korekce prostřednictvím zkušeností - zprostředkování nové zkušenosti v určité souvislosti, odlišné od dosavadních zkušeností nepříjemných
- nácvikové a tréninkové postupy - nacvičující dovednosti, žádoucí chování, způsoby hodnocení situace, prožívání ap.
- regulace návyků - odstraňování nežádoucích návyků, které působí obtíže
- hraní rolí - pro lepší pochopení vlastní situace nebo situace druhého
- sugestivní a hypnotické techniky - působení na emoce a vědomím nekontrolované oblasti psychiky

3) výzkum

charakteristiky zobecnitelné pro soubory osob, vytvoření jednotné teorie

základní požadavky:

- **objektivní** (více pozorovatelné, technické prostředky)
 - **hodnověrný** (validní- zjišťuje, co zamýšlí)
 - **přesný** (reliabilní- spolehlivý aktuálně i při opakování)
 - **kritický** (k použitým metodám i výsledkům)
- ==> nutné důsledně dodržovat

Výzkumné metody zahrnují:

- **strategie sběru dat**
 - **techniky** = jednotlivé prostředky používané ve výzkumu (viz výše)
- nutná **časová dimenze** (nutné zachytit změny)

strategie - metodologické přístupy:

- 1) **longitudinální**
- 2) **transversální (příčné-cross section)**
- 3) **smíšené**

1) longitudinální přístup

stejní jedinci v delším časovém úseku

používají se různé metody- sledování v rodině, experiment, standardní situace
- už Darwin, Stern, Piaget zkoumali vlastní děti

X musí být reprezentativní vzorek, dostatečně dlouhá doba sledování
= **královská cesta**

Výzkumy: R. Spitz, K. Wolfová- sledování dětí v nalezinci x jeslích ž.věznice 0-2roky, děti z nalezince postupné opožďování

Matějček, Dytrych, Schuler- nechtěné děti, děti SOS vesničky, adopce, DD

nevýhody: časová náročnost, obtížná generalizace, ? např. kohorty, odlišná historická, ekonomická, kulturní zkušenost

2) příčný přístup -transversální

změny odvozovány nepřímo

srovnávání vývojového stavu u různých souborů dětí či dospělých různého věku k urč. datu

- např. normy pro intel. testy

nevýhody:

X velký časový úsek odráží i změny podmín ekon., sociál., kultur., výchovných (př.sametová revoluce)

X individuální průběhy se mohou značně lišit

Výzkumy: Miles, r. 1930, věk 6-95, počet 528- změny schopností- manuální zručnosti: vrchol na přelomu 29/30let, pak pokles

Wechsler-30.léta, 16-75l.

1.var. 1000, vrchol 20-24, pak pokles

2.var. 2000, vrchol 29/30pak mírnější pokles

X později bylo zpochybněno, malý nebo žádný pokles, i mírný vzestup opět vliv vzdělání, ekonomické, historické vlivy, rozdílný ind. vývoj, nyní např. podíl VŠ vzdělaných v různých věkových skupinách

? věk, kohorta, doba

----) navrženy různé modely a postupy jak posoudil – sekvenční model Sechier, faktorová, trsová analýza

3) ==>smíšený- semilongitudinální strategie

několik věkově rozdílných skupin je sledováno po určitou dobu (ne long.)

= řada dílčích ind. křivek = složí celý globální vývoj

- **retrospektivní přístup** (anamnestický)

srovnání současných vývojových znaků s body v anamnéze

Bowlby 1946- 44 ml. delikventů x 44 nedelikventních => rozdíl dlouhodobá separace v prvních 5ti letech

? kauzality, nemusí to být vliv separace, ale celkově špatné situace v rodině
Bowlby později sledoval děti léčené v sanatoriu (méně než 18 měs)+ děti v rodinách
=> téměř nebyly rozdíly
- **prospektivní přístup** (katamnestický)

často jako **terénní výzkum**

- v běžných životních situacích, např. ve školách, v rodinách či dalších výchovných institucích

dle **způsobu zpracování dat na:**

- **kvantitativní** - údaje získané měřením a vyjádřené prostřednictvím číselných údajů pomocí statistických metod (korelační analýza sleduje souvislost dvou proměnných veličin na základě míry shody v průběhu jejich změn – kovariance)
? příčinná souvislost

- **kvalitativní** –porozumění zkoumanému údaji jako celku v širokém kontextu vztahů a souvislostí a hledající adekvátní metody porozumění vnitřní logice zkoumaných dějů (např. metoda zakotvené teorie - v systematické shromažďování údajů o zkoumaných jevech a jejich analýzy prověřující, zda předpoklady vycházející z určité teorie odpovídají skutečnosti)

častá kombinace kvantitativní i kvalitativní metodologie

- **kazuistický (ipsativní) přístup** - systematické studium projevů jednotlivých osob

- případové studie v historii vývojové psychologie časté (Ch, Darwin, W. T. Preyer, a další při dlouhodobém sledování vlastních dětí)

!volba metody ovlivňuje výsledky!

3. Vývoj oboru

asi 100 let

2. pol. 19.stol.- pozorování malých dětí, Preyer, Darwin

poč. 20. stol. – dětství- E.Claparede, W.Stern, Čáda

dospívání, G.S.Hall

? prenatální období- názor, že duševní život neexistuje, dokládáno neurologicky- stupeň vývoje CNS

? dospělost, stáří- názor, že duševní vývoj je ukončený před 20. rokem, pak postupné zhoršování psychických fcí

x Komenský –Vševýchova- péče o vývoj čl. po celý život

2.pol.20.st.

velký nárůst poznatků, (např. Manuál dětské psychologie 1954 má 1295 str.)

u nás V. Příhoda (1963-1972), 4 svazky

časopisy: Developmental Psychology, Child Development, Journal of Child Psychology, Journal of Youth and Adolescence a další

mnoho studií o nejtělejší dětské

např. Chování dítěte raného věku a rodičovská péče –Dittrichová, Papoušek, Paul, 2004

Psychologie novorozence- Pouthas, Jouen ,2000

adolescence- Macek , 2003

dospělost –fáze generativity- rodičovská péče

stáří- Gerontopsychiatrie- J.Baštecký 1994, Geriatrie a gerontologie- Z.Kalvach, Psychologie

stárnutí- Start-Hamilton, 1994

nový pohled na stáří

vývojová neuropsychologie, neurofyzologie

X mnoho poznatků, ale roztržitost, nejednotná terminologie, různá hlediska, nejednotnost

4. Podmínky a mechanismy vývoje

vývoj = proces, při němž se systém mění v čase – kvantitativní i kvalitativní změna!
probíhá dle vnitřních zákonitostí, zároveň interakce s prostředím (zpomalení, změna, narušení...)

vývoj osobnosti = zrání

+ interakce jedinec – prostředí

vývoj- progresivní změny (rozvoj, rozvíjení), stagnace, regrese

vývoj= vzájemné působení mnoha vnitřních a vnějších podmínek

a) podmínky zásadním způsobem ovlivňující lidský vývoj:

vnitřní – dědičnost + vnější – prostředí

vnitřní- biologické, psychologické (viz determinace biopsychosociální)

- **dědičnost** působí globálně, **genetickým plánem** podmíněné utváření a fungování **organismu** s jeho regulačními soustavami **kosterně svalovou, neurohumorální a nervovou**
? v jaké míře působí - výzkumy dvojčat, příbuzných, adoptivních p. x ale obtížně stanovit, vliv prostředí

- nejvíc obecná inteligence -70%, temperament 50%(x někde jen 20 %)

- **prostředí**

v minulosti spory o podíl, krajní stanoviska překonaná, důraz je kladen na **jejich interakci**, výrazné propojení vlivu dědičnosti a prostředí (i rodiče mají zděděné předpoklady)
= při narození vnitřní výbava (instinkty, pudy a reflexy, nedostatečně zralý organismus),
v průběhu života v procesu **adaptace** na životní podmínky se mění

geny - zakódovaná dědičná informace získaná od rodičů

- v prenatálním období se může měnit v důsledku genových mutací a segregací, i zde už vliv prostředí

genotyp jedince -souhrn dědičných předpokladů- je ve složitém vztahu k

fenotypu -ta část vrozených předpokladů, která se realizuje

z jednoho genotypu se může rozvinout více podob fenotypů v důsledku vlivů prostředí, vlivy přispívají k rozvoji osobnosti, ale současně jej omezují určitým rámcem možností
rozvíjejí se jen ty vlohy, pro něž jsou v prostředí vhodné podmínky

biologická výbava: 1) dědičná (početí- geny)

2) genová (+ mutace)

3) vrozená (+ změny v průběhu vývoje)

4) konstituční (vlivy prostředí na org. po narození)

např. reakce okolí na temperament, LMD, biologické podmínky + reakce sociálního prostředí

interakce – reaktivní

evokativní

proaktivní

vytváření osobních vztahů, pro správný vývoj dítěte **nejdůležitější vztah k matce x deprivace**

vzájemný kladný vztah M-D = attachment

připoutání, citové přilnutí, vazba

John Bowlby (70.léta), navázal na pokusy H.F. Harlowa s ranou deprivací u opičích mláďat na rozdíl od teorie závislosti („potřeba závislosti, „vztahy k objektu“) zdůrazňuje tyto rysy:

- **specifičnost** – vazbové chování je zaměřeno na 1 nebo málo osob, jasné pořadí preferencí
- **trvání** – trvá po dlouhou dobu životního cyklu; v dospívání se mohou prvotní vazby rozvolnit, poté mohou vzniknout jiné, které je nahradí (partnerské vztahy)
- připoutání /vazba souvisí se schopností vytvářet blízké vztahy v dospělosti, primární vazbu (na matku) není snadné opustit, proto přetrvává obvykle po celý život.
- **role emocí** – většina intenzivních emocí souvisí s utvářením, udržováním, přerušením, nebo obnovováním vztahů připoutání (zamilovat se, milovat, ztratit blízký vztah k matce nebo partnerovi)
- psychologie a patopsychologie emocí je do značné míry psychologii a patopsychologii vazby.
- **ontogeneze** – vytváří se v průběhu asi prvních 9 měsíců k osobě, která mateřsky pečuje. Zůstává snadno aktivovatelnou do věku asi 3 let (separační úzkost), poté se lehkost aktivace vazbového chování snižuje.
- **učení** – role podmiňování (odměny, tresty) hrají u vazby jen malou roli, k připoutání dochází i tam, kde je dítě trestáno
- **utváření** – v 1. roce utváření vazby přispívá prostá zpětná vazba, později komplikovanější behaviorální systémy zahrnující mentální reprezentaci prostředí a sebe sama, systémy jsou aktivovány (cizí osoby, hlad, únava, ohrožení) a tlumeny (obraz nebo hlas matky, šťastná interakce s ní) specifickými podněty
- **biologická funkce** – vazba existuje téměř u všech savců, u řady druhů přetrvává do dospělosti, funkcí vazby je ochrana před dravci.

Výzkum připoutání

Mary Ainsworthová tzv. „strange situation“

po návratu:

jistě připoutané děti (60-65%) navazují kontakt

nejistě připoutané – vyhybavě (asi 20%) – vyhybají se interakci s matkou

nejistě připoutané – *ambivalentně* (asi 10%) – chtějí kontakt a zároveň se mu brání (např. zoufale pláčou aby je matka vzala do náruče, pak se vztekle kroutí a koušou).

- asi 5% dětí, které vzhledem k neexistenci mateřské osoby má tzv. dezorganizovanou vazbu, vykazuje netypické chování.

význam připoutání pro další vývoj – rozdíly způsobené vazbou (bez podílu dalších proměnných, např. inteligence) přetrvávají dlouhodobě (výsledky publikovány až u 11-ti letých).

základní podmínkou správného vývoje je kladný emoční vztah matky + kladný emoční vztah dalších významných druhých (jednotlivci, malé sociální skupiny)

vnější prostředí - přírodní+ výsledek lidské činnosti , společenské prostředí

vlivy prostředí :

fyzikální, chemické, bioklimatické ap., které pocházejí buď ze samotné přírody, nebo jsou výsledkem působení člověka a civilizace a mohou být v zásadě pozitivní, negativní nebo neutrální,

sociální- působí na jedince prostřednictvím lidí z jeho bezprostředního i širšího okolí,

psychologické- založené na subjektivním zpracování vlivů z okolí jedince i jeho nitra, jejich působení je dané významem, který pro jedince nabývají vzhledem k jeho zkušenostem a

aktuálním potřebám a hodnotám.

situace – aktuální stav prostředí

složitě vzájemné působení subjektu a situace – interakční pojetí

společenské působení

makro, mezo, mikro prostředí

-mnohostranné, každý je členem větších a menších společenských skupin, mnohdy silně působí i chování jiných lidí, kteří nemusí být ani fyzicky nablízku (zákonitosti vzájemné interakce, percepce, komunikace .. zkoumá sociální psychologie)

kultura

rodina

sociální role

socializace

sociální učení = základní mechanismus socializace, zprostředkovává jedinci

názory, hodnoty, postoje, normy, sociálních rolí běžné v určité společnosti

požadavky- výzvy, pobídky, společnost klade morální, ekonomické příkazy, zákazy, povinnosti, rodina, škola, sám jedinec

- nejdůležitější pro rozvoj je přiměřenost

Vygotskij –zóna nejbližšího vývoje (dítě dokáže s malou pomocí), stupeň vývoje (brzy zvládne samo)

- úkoly, cíle, zátěž, překážky...

činnosti- osobnost se rozvíjí a formuje v činnostech!

důležité společné činnosti

vývojové úkoly- co má jedinec zvládnout v určitém věkovém období, sled vývojových úkolů vychází z historické zkušenosti lidstva, ze zkušenosti určité kultury, respektuje průměrný vývoj nervové soustavy a osobnostních předpokladů, smyslem sociální začlenění jedince

R. J. Havighurst (1974):

1. Rané dětství (0-6 let)

Naučit se chodit, přijímat pevnou stravu, mluvit, ovládat vyměšování, rozlišit pohlaví a kontrolovat sexualitu, tvořit pojmy a osvojit si označování sociálních i přírodních jevů, naučit se číst, rozlišovat dobro a zlo, rozvinout svědomí.

2. Střední dětství (6-12 let)

Ovládnout dovednosti pro běžné hry, utvářet pozitivní postoje k sobě ve vývoji, začlenit se mezi vrstevníky, rozlišit maskulinní nebo femininní roli, rozvíjet základní dovednosti k počítání, čtení a psaní, zdokonalovat orientaci v přítomnosti prostřednictvím potřebných pojmů a představ, formovat morálku, hodnotovou orientaci a svědomí, postupně se osamostatňovat, rozvíjet postoje vůči sociálním skupinám a institucím.

3. Adolescence (12-18 let)

Rozvíjet zralejší vztahy k vrstevníkům, přijmout mužskou nebo ženskou roli, akceptovat vlastní tělesnou stavbu, postavu, vybudovat emocionální nezávislost na rodičích a dospělých vůbec, příprava na manželství a rodinný život, příprava na výdělečnou činnost, osvojení etiky a souboru hodnot jako regulátoru chování, dosažení sociální zodpovědnosti v chování.

4. Raná dospělost (18-30 let)

Výběr partnera, naučit se partnerskému soužití, založení rodiny, výchova dětí, vedení domácnosti, nástup do zaměstnání, převzetí občanské zodpovědnosti, hledání zájmově blízké sociální skupiny.

5. Střední věk (30-60 let)

Poskytovat hodnotové modely dospívajícím dětem, rozvíjet občanskou a společenskou zodpovědnost, dosáhnout výkonnostního vrcholu v profesionální sféře, adaptovat se na psychologické změny v souvislosti se stárnutím, přebírat zodpovědnost za stárnoucí rodiče.

6. Pozdní dospělost (nad 60 let)

Adaptace na úbytek sil a zhoršování zdraví, adaptace na důchod a nižší příjmy, zvládnutí reality úmrtí partnera, vytvářet dobré vztahy s vrstevníky, pružně se adaptovat na nové sociální role zařídit přiměřené a uspokojivé bydlení.

vliv vývojových podnětů - mnohostranná vzájemná souvislost a podmíněnost!

(aktuální vnitřní podněty z organismu i vnější podněty z okolí jsou individuálně příznačným způsobem zpracovány v psychice, která se vyvíjela opět v interakci vnějších a vnitřních vlivů)

interiorizace (Vygotský, Piaget)

= „zvnitřněná“ čili specifickým způsobem vytvořená (dotvořená, přetvořená) projekce sociálních a biologických činitelů v našem duševním životě

projevuje jednak v delším časovém horizontu jako individuální vlastnosti a zkušenosti a aktuálně v psychických procesech, stavech a konkrétních činech

- plnění vývojových úkolů jedincem je také **společensky hodnoceno**, neplnění, opoždění za těmito požadavky, nebo jejich předbírání jedincem bývá spojeno s četnými potížemi

- **sled vývojových úkolů** je pro jedince i společnost **závazný**, jedinci poskytuje důležité vodítko pro jeho vývoj, společensky dané úkoly socializace znamenají často i určitá omezení biologických i psychologických tendencí, regulují různou měrou způsob jejich uplatnění (např. uspokojování tělesných potřeb, realizace zájmů apod.).

- **v procesu socializace se jedinec postupným začleňováním do společnosti stává osobností,**

společnost jedince formuje, a na druhé straně je jejím aktivním spolutvůrcem

b) mechanismy vývoje

mimo látkové a informační výměny člověka s jeho prostředím

procesy zrání a učení

ZRÁNÍ = zákonitý sled rozvojových (evolučních) a zánikových (involučních) změn v celém organismu

- zpravidla biologickými funkcemi osobnosti (x také zrání sociálním- rozvíjení kulturně adekvátních sociálních vztahů jedince)

genetický program- u všech lidí v zásadě ve shodném pořadí, liší se délkou trvání i kvalitou jednotlivých vývojových fází

- zahrnuje **možnosti a meze pro uplatnění vnějších podmínek ve vývoji osobnosti**

-u konkrétního jedince závisí zrání na látkové výměně organismu a prostředí

- vnější prostředí poskytuje potřebné podněty pro činnost dozrávajících orgánů, pokud ne podněty v dostatečném množství a kvalitě, může dojít k narušení nebo opoždění vývoje

UČENÍ = prostředek navození přetrvávající změny v osobnosti (zejména v oblasti dispozic, vědomostí, zkušeností ap.) působením zkušenosti

- v širším smyslu neoddelitelné od života a související s adaptací aktivní (asimilací) či pasivní (akomodací)

- organismus při učení zpracovává a fixuje přijímané zkušenosti pro další použití
- kromě žádoucích návyků, vědomostí a dovedností si osvojujeme i nežádoucím či škodlivé způsoby reagování

mnoho poznatků x mnoho nejasností a rozdílností v teoriích a definicích

ve vývoji => interakce zrání + učení

zrání tvoří obecnější základnu předpokladů chování a prožívání, dává určité možnosti a meze procesu učení

- zrání má rozhodující úlohu ve vývoji těch struktur a funkcí, které jsou společné všem lidem (smyslové orgány, pohybový aparát) a za normálních okolností se rozvíjejí především podle genetického programu

k vývoji je nezbytné dostatečné množství a kvalita podnětů z prostředí.

na učení - více závislé funkce a struktury osobnosti, jejichž rozvoj je více méně dán jako možnost (dispozice) a rozvíjejí u každého jedince různě, případně se vůbec nerozvinou

- výsledky učení jsou variabilnější než výsledky zrání (nepotřebné zapomínáme x můžeme se učit novému)
- nutná dostatečná zralost a funkční výkonnost celého organismu i psychiky

druhy učení obecně (viz OP)

dělení dle různého hlediska

bezděčné

záměrné

vrozené formy učení : habituace, senzibilizace, imprinting ?, podmiňování, diskriminační učení

habituace je postupné přivýkání na působení podnětu (podílí se např. na osvojování vzorců chování souvisejících s určitou sociální rolí, pozicí, pohlavím)

podmiňování jde o naučené spojení mezi původně nedůležitým a pro organismus důležitým podnětem

diskriminace-organismus se učí rozlišovat mezi podněty s různým významem pro něj (kladné a záporné působení)

důležitým indikátorem přitom původně byly tělesné pocity, napomáhaly při rozlišování toho, co je pro jedince prospěšné, případně neškodné a co je škodlivé, nebezpečné nyní návyk i na nepotřebné, škodlivé, ohrožující, přes varovné nepříjemné tělesné pocity původně provázející jejich konzumaci (kouření, pití alkoholu apod.).

lidské učení je možno rozlišovat na:

- **senzomotorické nebo psychomotorické**- učení se pohybovým dovednostem a pohybovým komplexům, sehrává klíčovou roli zejména v prvních letech života (osvojení chůze, dovedností potřebných pro sebeobsluhu apod.),
- **učení verbální** čili učení se významu slov, učení se pojmům a slovně zprostředkovaných poznatkům a učení se slovním celkům (básně, vyprávění ap.),
- **učení intelektuální** spočívající v osvojování způsobů řešení problémů (strategie, algoritmy ap.), osvojování správného usuzování, chápání vztahů ap.,
- **učení sociální**, tedy učení se společenským zvyklostem a pravidlům, jednání s lidmi souvisí s procesem socializace (osvojování sociálních rolí, plnění vývojových úkolů)

sociální učení:

- **nápodoba**- od raného dětství, osvojování nejrozličnějších forem chování (řeč, mimika, emoční projevy)

- **sociální posilování** –zpevňování, odměna, trest (instrumentální podmiňování), velmi účinné, ale individuální, tradičně přecenění trestů (nápodoba vítězí)

- **observační učení** (zástupné- vidím, že jiný je odměňován), A. Bandura- agresivní chování

- **anticipační učení** (sebeuskutečňující, sebenaplnující předpověď)- sebehodnocení, stanovení cílů

- **identifikace**- vývojově vyšší forma nápodoby, převzetí chování modelu na základě emočního vztahu (děti, dospívající-identifikace se sportovci, zpěváky, herci -napodobují nejen jejich oblečení a úpravu zevnějšku, ale i projevy jejich chování, přijímají i jejich názory)

+ **působení kognitivních a autoregulačních mechanismů**

5. Průběh vývoje osobnosti

Obecnější pohled na ontogenezi člověka:

= snaha najít vývojové etapy, jimiž lze charakterizovat běžný vývoj každého jedince

- v každém ind. vývoji se periodicky opakují

x přístup vytvářející **vývojové periodizace** je generalizující a značně zjednodušující!

jednotlivé etapy zahrnují jen obecné znaky a problémy - individuální rozdíly ve zvládnutí nároků (vývojových úkolů) i v řešení konkrétních problémů mohou být značné

- při zachování kritického odstupu může být i užitečný, např. pro zakotvení určitých „vývojových norem“ poskytujících vodítko při posuzování průběhu vývoje daného jedince, jako takový se poměrně často v praxi i v teorii uplatňuje

používané pojmy k označení jednotlivých etap ontogeneze jako dětství, dospělost, mládí, stáří jsou **relativní**, jejich faktické určení se odvíjí od **biologického zrání** organismu v čase a kulturních vlivů

příslušná **psychosociální kritéria** jsou oproti těm biologickým problematičtější a individuální variabilita **psychosociálního vývoje** je větší (pro rodiče prakticky po celý jejich život zůstávají jejich potomci dětmi, stáří ve vrcholovém sportu x politika)

periodizační systémy:

starší stanovují vývojové etapy s konstantním trváním (např. Pythágoras 20 let, J. A. Komenský 7 let),

novější periodizace mívají různou délku jednotlivých etap, např. schéma:

1. **OBDOBÍ PRENATÁLNÍ** (280 dnů, 10 lunárních, čili zhruba 9 kalendářních měsíců)
2. **OBDOBÍ KOJENECKÉ** (do 1 roku, novorozenecké období 10 dnů, případně 6 týdnů po narození)
3. **RANÉ DĚTSTVÍ** (do 3 let)
4. **PŘEDŠKOLNÍ DĚTSTVÍ** (do 6/7 let)
5. **ŠKOLNÍ DĚTSTVÍ** - mladší (do 11/12) - starší, puberta (do 14 - 15 let)
6. **ADOLESCENCE** (do 18/21 let)
7. **MLADŠÍ DOSPĚLOST** (do 30/32)
8. **STŘEDNÍ DOSPĚLOST** (do 45)
9. **STARŠÍ DOSPĚLOST** (do 60/65 let)
10. **STÁŘÍ** (do 75 let)
11. **POKRAČUJÍCÍ STÁŘÍ** (nad 75 let, vysoký věk nebo krajní stáří nad 90 let).

- člověk se rodí s „výbavou“ pro samostatný život ještě ne plně dostatečnou (jen některé reflexy, nedostatečně zralý organismus)- zpočátku zcela závislý na dospělých

- postupně dozrává jeho kosterně svalová, hormonální i nervová soustava, dochází k diferenciaci a specializaci jednotlivých funkcí a k postupnému formování individuality a nezávislosti

- ve vývoji jsou období relativního klidu a období, kdy dochází v poměrně krátkém čase k mnoha změnám = tranzitivní, přechodná období

- kritická, citlivá období= etapy vývoje, kdy je jedinec zvýšeně citlivý na některé vlivy

- vývojové krize- některé jsou častým průvodním jevem určité vývojové fáze a více či méně souvisí s vnějšími okolnostmi.

VÝVOJOVÁ OBDOBÍ

2 problémy- 1)? oddělený popis v jednotlivých oblastech –např. motorická, percepční, sociální, nebo jednotná charakteristika

2) ?rozdělení do hlavních vývojových etap – více x jinak
není jednotné

1. Prenatální období

40 týdnů od početí ke zrození (9 měsíců)

za normálních podmínek intrauterinního života utvoření jedince připraveného pro interakci a adaptaci na prostředí života mimo dělohu

výzkumy dříve pouze na předčasně narozených či předčasně vyňatých plodech- ? jiné prostředí -? jiná reakce
nyní nejmodernější technika intrauterinně

plod je brzy připravován pro přežití a interakci s okolím

- období začíná oplodněním vajíčka spermií, v jeho průběhu dochází k rychlému růstu, rozhodující úlohu hraje genetická informace od obou rodičů + aktuální psychosomatický stav při početí

- růst zygoty, zárodku a plodu je zajišťován růstem a rozmnožováním buněk i zvětšováním mezibuněčné hmoty, psychický vývoj se odvíjí od vývoje mozku a centrální nervové soustavy
- plod je již během pobytu v těle matky aktivní, nepřízpůsobuje se pouze matce (např. změnám polohy jejího těla, ale někdy také sám podněcuje k pohybům matku, svým způsobem se podílí i na vlastním porodu.

- psychologické studie - schopnost učení se v posledních dvou měsících těhotenství (možnost vytváření podmíněných spojení různých podnětů)

etapy:

a) období zárodku -14 dní- blastemové obd.-od oplodnění do nidace

rýhování vajíčka, končí vytvořením 3 zárodečných listů – endodermu – vnitř. orgány, ectodermu – NS, pokožka, mezodermu – kosti, svaly

oplozené vajíčko (zygota) má po třech týdnech velikost asi 2,5 mm, v tomto období **začíná vývoj ruky**, setkáváme se **náznačky pohybů**

b) období embrya v užším slova smyslu – od 2. týdne do konce 2. měsíce

organogeneze, specificky lidská podoba, riziko malformací při vlivu patogenů

25mm, základ svalových skupin, záškuby, kontrakce

utváření **nervového systému**, postupně začínají fungovat nervové reflexy,

na konci období zprostředkovává výživu **placenta**

velká citlivost na různé rušivé a škodlivé vlivy: silný stres matky,

nemoci (zejména virového původu jako např. zarděnky), traumata, toxické látky v ovzduší, potravinách i lécích, nikotin,dehet, alkohol, drogy, záření, rozdílný RH faktor

! i otcové- nadměrné pití alkoholu, kouření, výskyt toxických látek v pracovním prostředí

- vliv na kvalitu spermatu

vrozená - ta **poškození**, k nimž došlo v těhotenství nebo při porodu- genové změny (mutace na úrovni genů, chromozomů či genomů), které mohou být dědičné nebo nedědičné (např. nádory)

c) období plodu od 3. měs.

ve třetím měsíci asi v 9. týdnu je dosaženo hrubé podoby lidského těla včetně končetin a základních orgánů, spontánní pohyby, otáčí hlavičku, vraští čelo, otevírá zavírá ústa, náznaky úchopových pohybů-matka ještě nevnímá!

roste, orgány začínají postupně fungovat, začínají fungovat receptory,

ve 3. lunárním měsíci – při podráždění ústního pásma flexe celého těla, při podráždění ruky sevření v pěst, ve 4. l.m. ústní reflexy- otírání, zavírání, pohyby jazykem, dostanou-li se ruce k puse cucání; peristaltika, střídavý pohyb horní a dolní končetiny, v 5. l. m. omezuje se iradiace pohybů, diferenciace

9. týden bioelektrická aktivita mozku

5. měsíc spánek-bdění

reakce na podněty zvukové, vizuální, tlak, bolest

bolest- senzor. dráhy od 20. týdne (negat. důsledky má nedostatečné tlumení bolesti u nedonošených dětí

záhy reaguje na tlak, bolest, silné světelné záblesky (blesk fotoaparátu

habituace –nejprve na zvuk a vibrace, od 22.týdne, narůstá, rozlišování dovedností u plodu

- závisí na aktuálním stavu plodu a zhoršuje např. kouření, stres, Diazepam

poslední trimestr- chuť, rozlišuje sladké, učí se, např. džus, sladká plodová voda

rozlišuje příjemné a nepříjemné pocity

reaguje na negativní podněty- zvuky, pohybové omezení, málo kyslíku

x není to blažený stav

plod je aktivní, přijímá podněty z vnějšího světa, ovládá, “kontroluje“ prostředí

interakce s prostředím,

- zřetelné individuální rozdíly- způsob reakce, množství aktivity

- určuje dobu porodu, aktivně se podílí (živé x mrtvé děti, pohyb novorozence v postýlce vpřed)

plod je schopný sociální interakce

-aktivní kontakt s matkou

změna emočního stavu m- změna tepu i spontánních pohybů pl.

- emoční vyladění, dialog s m.

možná podpora a rozvíjení dialogu m-d (možno tak chápat celé těhotenství!, probíhá na třech úrovních- emocionální, biochemická, psychoneuroendokrinní)

vnější chování plodu = vnitřní prožitky!? lze jen obtížně zkoumat

závěr: 1) **dobrý psychický stav matky je významný**

2) **příprava dítěte na svět x příprava rodičů na dítě**- význam poradenství

Porod

za normálních okolností v 38. – 42. týdnu těhotenství.

průměrná délka je 50 cm váha 3300 – 3400 g.

- změny spojené s porodem, přechod z relativně stabilního nitroděložního života do vnějšího světa s množstvím různých podnětů, osamostatnění organismu s nutností dýchat a udržovat tělesnou teplotu = **zátěž**.

- různé kultury se liší svým přístupem k porodu a tím, jak se snaží novorozenci jeho přechod na svět usnadnit
- Evropa 2.pol. 20.st. hnutí za tzv. něžný porod, porod bez násilí (F. Leboyer, M. Odent)- takové podmínky porodu, které co nejméně stresují dítě i matku (tlumené světlo, ticho, umístění novorozence na břicho matky, ponoření dítěte do přiměřeně teplé vody)
- **psychologická příprava matky na porod** (psychoprofylaxe)- pozitivní znaky porodu a zvládnutí obav mimo jiné s využitím speciálních cvičení (relaxace, uvědomování vlastního těla, zvládání bolesti, tělesné cviky apod.),
- využívá (u nás až v posledních 20. letech) pozitivního vlivu sociálních vazeb prostřednictvím přímé účasti otce případně dalších ženě blízkých osob při porodu (pocit podpory, pomoci, vzájemnosti, omezení strachu apod)
- systém poporodní péče v němž zůstávají matka a dítě spolu bez vzájemného oddělení tzv. rooming-in.- podpora přirozeného emočně pozitivního vztahu matky a dítěte, podpora schopnosti kojení (k jehož výhodám mimo jiné patří podpora dětské imunity) ,
- příprava matky na samostatnou péči o dítě po opuštění porodnického zařízení.

závěr: **1) dobrý psychický stav matky je významný**

2) příprava dítěte na svět x příprava rodičů na dítě- význam poradenství

Děti předčasně narozené

v době termínu porodu jsou jasné rozdíly donošené x nedonošené d.

nedonošené: dráždivější, labilnější, méně reaktivní, malá srozumitelnost signálů, méně předvídatelné chování

později často poruchy: pozornosti, vizuomotorické, poruchy řeči, specifické poruchy učení, vyšší úzkostnost

předčasné narození = dramatická změna prostředí, **dítě není připravené biologicky ani psychicky**

rozdílné prostředí- pevná podložka, neměnná poloha, silné zvuky, zážitky bolesti

X nyní změny v péči, více přizpůsobit prostředí v děloze

rodiče- strach, bezmoc, deprese, nerealnost dítěte,, separace- nerozvíjejí se rodičovské dovednosti

klokánkování-

dítě – rytmus spánek, bdění, sací reflex, interakce

rodiče-rozvoj intuitivního rodičovského chování, pocit, kompetence, zvládání situace, styl péče

individualizovaná péče, významná práce s rodiči!!

2. Novorozenecké období

lidský organismus při narození poměrně málo vybaven pro samostatný život x relativní nedokončení vývoje některých funkcí současně dává i větší prostor pro větší rozmanitost v učení různým druhům chování.

- během 280 dnů těhotenství dosáhne tělesná délka 48 - 52 cm, hmotnost 3 - 4,5 kg, mozek má hmotnost průměrně 350 g.
- za donošené je považováno dítě od 2,5 kg tělesné hmotnosti.
- plod je schopen přežití mimo dělohu od 6. měsíce těhotenství, hmotnost 1000 g.
- po porodu dochází k poklesu hmotnosti dítěte (až 7 %), který se asi během 10 dnů vyrovná. většinu času novorozenec prospí (20 hodin denně)
- mozek má již stejný tvar jako v dospělosti, počet mozkových neuronů se dále nezvyšuje
- pohyby jsou spontánní a reaktivní (nediferencované, podobné i při různých podnětech)
- novorozenec relativně silně závislý na dospělých, kontakty s okolím omezené
- pro další somatický i pohybový rozvoj novorozence je důležitá stabilizace dýchání, srdečního rytmu a tělesné teploty
- nově narozené dítě nedokáže vzpřimit hlavu, vleže na břiše ji nejprve stáčí na stranu, v této poloze zvedá do úhlu 45° ve 2. měsíci

*první projevy chování dítěte vycházejí z **vrozených reflexů**:*

- sací, polykací, vyměšovací, obranné (škvtání, kašlání, zvracení)
- úchopový Robinsonův reflex (vyhasíná asi po 6 měsících), šíjově tonický reflex (šermíř mizí asi ve 3 měsících), Babinského reflex (roztažení prstů u nohy při podráždění chodidla) - asi za hodinu po porodu

podmíněné reflexy se utvářejí od druhého týdne života a jsou součástí vývojově velmi důležité **schopnosti učit se**

smyslové analyzátory po narození dobře připraveny k vnímání podnětů a postupně se dále rozvíjejí, zpočátku dítě reaguje jen na silné podněty, reakce je difusní celým tělem všechny analyzátory jsou funkční koncem 2. měsíce.

- **zrakové vjemy** jsou zpočátku málo ostré a omezené vzdáleností 25-30cm, přednostně dítě vnímá lidský obličej, důležitý je přitom zejména oční kontakt s matkou.
- **sluchem** dokáže novorozenec rozlišovat hlasové projevy (zpravidla zejména matčiny) od ostatních zvuků
- schopnost do určité míry rozlišovat **chut' a vůni**, preferuje sladkost. po několika dnech kojení již dítě rozliší vůni mléka své matky a snaží se vyhnout výraznějším ostrým pachům odvracením hlavy
- dovede rozlišovat **dotek, teplotu a změny tělesné polohy**

3. Kojenecké období

od konce 2. měsíce do konce 1. roku

(název od způsobu příjmu potravy, oralita souvisí s přijímáním a vlastněním, v transformovaných podobách i později)

- **individuální rozdílnosti v dynamice vývoje**

- **pohybový vývoj svázan s kognitivním**

charakteristika:

- velmi rychlý **somatický vývoj**, postupně se rozvíjí **koordinace ruka – oči** (klíšťový úchop) a **motorické dovednosti** umožňují uchopit a přemísťovat předměty (4 měsíc), z místa na místo i z ruky do ruky (6 měsíců), v 7. měsících dítě samo sedí, kolem desátého měsíce, leze a koncem prvního roku začíná chodit

- **emoce** jsou spojeny s uspokojováním potřeb, převládá zde zejména dimenze libost-nelibost s výraznou pohybovou i vokální reakcí na podněty nelibé, **myšlení** dosud neumí pracovat s pojmy, slova jsou vázána na konkrétní jednotlivé věci a jevy, postupně se zvyšující měrou projevuje i **schopnost učení** s tendencí integrovat smyslovou zkušenost, aktivizovaná sociální interakcí s dospělými

- rozvoj **řeči, porozumění**

somatický vývoj

- během 1. roku života se původní hmotnost zhruba ztrojnásobí na 9 - 12 kg., dítě vyrostne přibližně o 25 cm, ve 2. roce průměrně o 10 - 11 cm, pak každý rok až do puberty si o 4 - 6 cm, přírůstek hmotnosti se ustálí na 2 - 3 kg ročně

- při narození dominuje velikost hlavy (asi 1/4 délky těla, u dospělých 1/8), lebka je tvořena 5 šupinami, nedostatečně osifikována (podobně ostatní kosti), osifikace kostní tkáně až do mladšího školního věku, kdy dozrávají kosti zápěstí potřebné pro jemnou koordinaci pohybů, osifikace hlavních částí lebky je ukončena v 18 měsících

- vývoj chrupu začíná dolními řezáky asi mezi 6. - 8. měsícem

(všech 20 mléčných zubů dorůstá mezi druhým a třetím rokem, definitivní chrup začíná v 5 - 6 letech stoličkou za druhou stoličkou mléčnou a ukončen je asi mezi 12. - 14. rokem - kromě třetího páru stoliček „zubů moudrosti“, které dorůstají během zhruba dalších 25 let u různých jedinců různě)

pohybový vývoj

- od nediferencovaných reakcí reflexní povahy k postupně diferencovanějším a specializovaným pohybům, motorická oblast má své řídicí centrum nejprve v prodloužené míše, pak ve vyšších oblastech podkoří a nakonec v motorických oblastech korových.

- ve vývoji pohybových schopností a dovedností trendy:

a) kefalokaudální - směr vývoje ovládnutí svalů od hlavy postupně k nohám,

b) proximodistální - ovládnutí svalů se postupně rozvíjí od ramen ke konci prstů ruky,

c) ulnoradiální - uchopování se vyvíjí od držení všech prstů v řadě k úchopu s opozicí palce, napřed s ukazováčkem nataženým dopředu, později (v 9. měsíci) se všemi prsty pokrčenými podle potřeby.

- ve 3. měsíci se vzpírá na předloktí a při prohnutých zádech udrží hlavu výše než tělo, udrží v ruce menší podaný předmět

- pohyby končetin jsou v prvních třech měsících ještě rychlé, trhané v důsledku přetrvávající svalové hypertonie - postupně mizí, v souvislosti s vyhasínáním šijové tonického reflexu dochází na přelomu 3. a 4. měsíce ke svalovému uvolňování a pohyby se stávají plynulejší

- koncem 3. měsíce dítě začíná sledovat své ruce v pohybu a začíná s nimi experimentovat

- ve 4. měsíci se dítě vleže na břiše naklání na strany a s pomocí dospělého se otočí na záda, na zádech otáčí hlavou oběma směry a natahuje ruce na předměty z okolí
- v 5. měsíci se dítě samostatně převrací ze zad na břicho
- v 6. měsíci se udrží v sedu, je-li posazeno, sahá po předmětech jednou rukou, vleže se vzpírá na natažených rukou opřených dlaněmi o podložku
- v 7. měsíci si dokáže překládat předměty, které udrží, z ruky do ruky
- v 9. měsíc dochází k podstatnému posunu v pohybových schopnostech, dítě leze po rukou a kolenou a dokáže se s využitím opory samo postavit, postupně se učí udržovat ve stoji rovnováhu
- koncem prvního roku začíná chodit nejprve s oporou, později samo
- nejvíce informací zrakem, „klešťový úchop“ (mezi ukazováček a palec)
- sezení, lezení, chození = více podnětů, postupné osamostatňování
- chápání příčiny a následku (tzv. kauzální souvislosti) = předpoklad pro rozvoj záměrného, účelného a cílevědomého jednání (mávání rukou – samoúčelné X mávání, aby rozhoupalo hračku – záměrné)

počátky rozvoje řeči

- preferenze řečových zvuků už od narození
- od 2. měsíce lokalizace zvuku, reakce pomalejší než u dospělých
- kolem 6. měsíce – z jazykového univerzalisty specialista – rozlišuje fonémy tzv. rodného jazyka, věnuje jim větší pozornost
- 4.- 6. měsíc – broukání, kruhová reakce (i neslyšící)
- 6.-8. měsíc – žvatlání, komunikační prostředek (u neslyšících rychlejší rozvoj gestikulace)
- 1 rok – první slova (nejprve pasivní slovní zásoba, pak aktivní užití)
- důležité **porozumění!** (nejprve rozumí tónu, později obsahu)

Jean Piaget: senzomotorické období

0-2 roky

objevování světa smysly, motorikou:

zrak: 3. měsíce: zraková fixace

3. /4. měsíce: přechod přes středovou čáru

3. -5 měsíců: sledování předmětu v celém zrakovém poli

po 6. měsíci: vnímání hloubky, prostoru koordinace oko-ruka

motorika: 3. měsíce: pohyb hlavou (umožňuje přijímat lépe zrakový podnět)

4. měsíce: uchopování zrakem fixovaný předmět

6. měsíců: koordinace pohybu obou rukou

od 7. měsíce: samo sedí, počátky pohybu v prostoru

na konci 1. roku stojí, začíná chodit

rozvoj senzomotorických dovedností tzv. kruhovou reakcí:

1.- 4. měsíc: tzv. **primární kruhová fáze** = opakování spontánních pohybů (třepání rukama) a postupně zkoumání vl. těla (např. ruka náhodně chytí druhou, pak znovu a znovu)

4.-8. měsíc: **sekundární kruhová reakce** = pohyb přestává být cílem a stává se prostředkem dosažení nějaké zajímavé změny (např. rozhoupávání hraček), postupně začíná chápat trvalost objektu, např. hledá zakryté hračky

8.-12. měsíc: **kombinovaná kruhová reakce** = jeden cíl – opakování různých aktivit směřujících k tomuto cíli (např. hračka na vzdálené straně stolu – natahuje se, vybízí dospělého aby podal, tahá za ubrus ...) – počáteční chápání prostoru, času, příčinnosti

koncem období se rozvíjí symbolická funkce – dítě začne používat symboly k označování objektů → myšlení o nich

vznik a vývoj identity

- Stern:

3.-6. měsíc: „**tělové já**“ – tělo, jeho aktivity, projevy

6.-12. měsíc: tzv. „**subjektivní já**“ – pomalu se diferencuje rozlišení, dítě začíná být subjektem – původcem změn ve svém prostředí

- identitu pomáhají tvořit reakce lidí – oceňují je a pečují o něj --) základ vlastní hodnoty - postoje k sobě samému

socializace

sociální způsob života člověka od jeho narození vyžaduje **neustálé začleňování do**

sociálního a kulturního prostředí s jeho konkrétními podmínkami

připravenost pro socializaci – preference „lidských podnětů“

mimika – sociální úsměv (vrozený) jako komunikační prostředek od 3. měs., broukání - pozornost dospělých, růst jejich socializační aktivity

- první kontakty se sociálním prostředím zajišťuje **rodina**

- zejména v prvním roce života je pro socializaci rozhodující **vztah k blízké osobě** - zpravidla matce – která za normálních okolností zajišťuje uspokojení potřeb dítěte,

kromě výživy mu poskytuje řadu podnětů taktilních (laskání), vizuálních (úsměv) i zvukových, dítě ji postupně vnímá jako samostatnou bytost, čímž se vytváří také předpoklady k uvědomování sebe sama jako samostatného jedince

- v rodině se výrazně projevují především city, u malých dětí souvisí s uspokojováním jeho potřeb, matka (rodina) také zpravidla bezprostředně reaguje na dětský křik i projevy spokojenosti (vokalizace)

- optimální stimulace (poskytuje ji pečující osoba) je důležitá pro aktivaci, rozvoj dispozic a rozvíjení kontaktu s prostředím, podněty --) zkušenosti --) vztah k sobě i k okolí

! narušení rovnováhy mezi matkou a dítětem zvyšuje riziko vývojových obtíží a

problémů ! (např. dvojí vazba při nesrozumitelnosti komunikace mezi matkou a dítětem s následnou nesrozumitelností jejich emočních vazeb)

citový chlad a lhostejnost matky (nezajišťující naplnění potřeby dítěte bezpečí a citové jistoty) ==) **citová deprivace**

sociální úsměv - nápadný projev sociálního kontaktu ze strany dítěte 2.-3. měsíc - dítě reaguje na blízkost matčiny tváře (na blízkost matky reagují děti ve všech kulturách i slepé) - zpočátku děti nerozlišují známé a neznámé lidi a přijímají i cizí tváře, rozlišení asi v 7. až 8. měsíci (na cizí lidi reagují projevy nespokojenosti až strachu, zhruba do konce 1.r.)

- období kolem jednoho roku bývá zvláště silná vazba dítěte na matku, dítě projevuje radost, když se matka objeví a naopak při jejím odchodu i na krátkou dobu je znepokojeno (separační úzkost, která přetrvává ještě v druhém roce života)

Spitz:

do 3. měsíce: preobjektální stádium

3.-6. měsíc: stádium předběžného objektu - jednoduché sociální hry, živá reakce na druhé

6.-9. měsíc: stádium objektu – vytváří se specifický vztah k jedné = mateřské osobě (že je utvořen signalizuje strach z cizích lidí = separační strach)

Připoutání/ vazba/ citové přilnutí – (attachment)

John Bowlby (70.léta), navázal na pokusy H.F. Harlowa s ranou deprivací u opičích mlád'at zdůrazňuje tyto rysy:

specifičnost – vazba na 1 nebo málo osob, jasné pořadí preferencí

trvání – po celý život, v dospívání rozvolnění, možný vznik náhradních (partnerské vztahy), má souvislost se schopností vytvářet blízké vztahy v dospělosti, primární vazbu (na matku) obtížné opustit

role emocí – intenzivní emoce souvisí s utvářením, udržováním, přerušením, nebo obnovováním vztahů připoutání (zamilovat se, milovat, ztratit blízký vztah k matce nebo partnerovi)

ontogeneze – vznik během prvních 9 měsíců k osobě, která mateřsky pečuje, snadno aktivovatelná asi do 3 let (separační úzkost), poté snižování aktivace vazby

učení – podmiňování (odměny, tresty) u vazby malou roli, připoutání i u trestaného dítěte utváření – v 1. roce přispívá zpětná vazba, později komplikovanější behaviorální systémy zahrnující mentální reprezentaci prostředí a sebe sama, systémy aktivovány (cizí osoby, hlad, únava, ohrožení) a tlumeny (obraz nebo hlas matky, šťastná interakce s ní) specifickými podněty, tlumení vazby - prozkoumávání nových podnětů

biologická funkce – vazba téměř u všech savců, u řady druhů do dospělosti, fcí je ochrana před dravci

hodnocení připoutání/vazby

Mary Ainsworthová - tzv. „divná situace (strange situation)“

matka a dítě: místnost s hračkami, dítě mezi hračky, matky na opačný konec místnosti, nenápadně opustí místnost, příchod cizí ženy (hovořila s matkou v místnosti) a pokus dítě utěšit, poté odchod, návrat matky, po návratu:

jistě připoutané děti (60-65%) navazují kontakt

nejistě připoutané – vyhýbavě (asi 20%) – vyhýbají se interakci s matkou

nejistě připoutané – ambivalentně (asi 10%) – chtějí kontakt a zároveň se mu brání (např. zoufale pláčou, aby je matka vzala do náruče, pak se vztekle kroutí a koušou)

dezorientovaná vazba (asi 5%) – neexistence mateřské osoby, netypické chování

vliv povahy připoutání na další vývoj:

ve 2 letech:

jistě připoutané – vytrvalost, nadšení, problém → pomoc u dospělých

nejistě připoutané - nízká frustrační tolerance, zlobí se, nežádají o pomoc, sklon k ignoraci, odmítání pokynů, rychle se vzdávají

ve 3 a 1/2 letech se liší v sociálních projevech:

jistě připoutané – sklon stát se sociálními vůdci, aktivně se pouští do činnosti, jsou vyhledávané druhými dětmi

nejistě připoutané - mají tendenci se stranit, na činnostech druhých dětí se podílejí jen váhavě, jsou méně snaživé a méně zvědavé

Sigmund Freud – orální stádium

do 1,5 roku- novorozenec: slast = příjem potravy – sání a polykání, láskyplný vztah k matce-jezení, pohlcení, zklamání při uspokojení potřeb-->) psychické problémy

dítě odstaveno: slastné zážitky méně uspokojivé – růst zubů -->) ústní dutina = zdroj bolesti

Erik Erikson: důvěra X nedůvěra

kojenecké období - potřeba potravy, spánku, vyměšování

pocit bezpečí = předvídatelnost chování pečující osoby, důvěra k této osobě, později k sobě samému

důvěra = základ chování pro zvládnutí růstu zubů

ctností je naděje – základní lidská síla, podmínka života člověka

4. Batolecí období

1-3 roky

období vývojových změn, hlavně osobnosti

primární osamostatňování (koniec období: klesá „vazbové chování“ jako reakce na separaci od matky)

- zpomaluje se somatický růst, rozvíjí se **řeč**, zvyšuje se motorická **obratnost**, zlepšuje se **koordinace** pohybů, chůze je stále nejistá, kolébavá
- určení začátku procesu hledání individuální identity nelze přesně určit, základ tvoří zkušenosti z raného věku, kdy dítě postupně rozlišuje vlastní projevy a pocity od projevů jiných lidí za přispění jejich reakcí na tyto projevy, na konci prvního roku již dítě chápe vlastní bytost v jejím prostorovém ohraničení a časové kontinuitě a odlišení od okolního prostředí
- dítě schopno identifikovat svůj obraz v zrcadle, samo sebe slovně označit (nejdříve jméno, později osobní zájmeno), chápe svou existenci jako trvalou i přes její proměnlivost. Jako součást sebe sama chápe své chtění („já chci“) a osobní vlastnictví
- postupné oddělování od matky bývá doprovázeno snahou o samostatnost („já sám/a“)
- formují se některé sebeobslužné dovednosti, dodržování hygieny
- častou náplní času jsou hry, manipulace s předměty, kolem druhého roku děti ve hře napodobují dospělé i zvířata, zvyšuje se složitost her, uplatňují se hry konstruktivní, kresba

Motorický vývoj

- zdokonalování lokomoce (pohyb v prostoru) – prozkoumávání širšího okolí a zároveň regulování vnější stimulace (chůze po schodech, jízda na kole)
- dvě tendence – retence (udržet si) X eliminace (zbavit se, zahodit)
- zpřesňuje své tělesné schéma, základy pohlavní identity (na konci období)
- motorika ovlivňuje i to, jak dítě vnímají dospělí
- aktivita = přirozená potřeba, je-li spontánně dlouhodobě snížena – signál nemoci, vývojového opoždění, resp. závažné deprivace, když ji tlumí dospělí (např. z obavy, aby si dítě neublížilo) – neurotizace (okusování nehtů, kývání)
- oblékání, svlékání, jíst lžičkou, mýt se

Vývoj poznávacích procesů

orientace ve „světě“; změna chápání reality X nerozlišování minulosti a budoucnosti na začátku období statický charakter, později znalost pravidel funkce okolního světa – důležité pro pocit jistoty a bezpečí (bez pravidel by byl svět složitý a hrozivý) někdy až komicky trvají na denních rituálech a stereotypech – např. při „hlídání“: ale maminka to dělá takhle!

koncem období identifikace základních barev, vytváří první pojmy (fragmentární, s nepodstatnými znaky)

Rozvoj řeči

potřeba řečového modelu

učení názvů – pasivní slovník X aktivní slovník

14-15 měsíců: jednoslovné výrazy

2 roky: 2 slovná spojení = „telegrafická řeč“: atribuce (pes velký, tam kolo)

činnost (mimi hají), majetnictví (mámy ham)

2. - 3. rok: základy syntaxe, zatím generalizovaná a neměnná pravidla (budeme jít)

koncem druhého roku ovládají děti v průměru 200 až 300 slov, slovní zásoba ve třech letech je asi 300 - 1000 slov

chlapci bývají ve vývoji řeči poněkud pomalejší než dívky

Dětská kresba

ve 2. a 3. roce, nejprve čmárání se zapojením prakticky celého těla. = předřečové projevy ve vývoji řeči (broukání),
postupně se pohyby diferencují a zpevňují, kresba nabývá na obsažnosti, vyjadřuje dětské znalosti i přání,
zpočátku dítě pojmenovává až po dohotovení, koncem předšk věku již je dítě schopno říci předem, co nakreslí
dominujícím námětem dětské kresby je **lidská postava** (kolem 3. roku hlavonožec)

Rozvoj osobnosti

potřeba emancipace, osamostatňování X potřeba stability, jistoty a bezpečí =

mechanismus kyvadla

důležité hodnocení od rodičů, zralost dítěte

separace od matky:

důležitá úroveň symbolického myšlení – někdy „přechodné“ nebo „bezpečné“ objekty (často plyšové hračky) jdoucí „do světa“ s dítětem

pasivní separace (proti vůli dítěte) --) separační úzkost (obnovení vazbového chování) - fáze:

protestu (může být velmi dlouhá, do vyčerpání energetických rezerv dítěte

zoufalství (dítě je apatické, bez kontaktu a zájmu o cokoli)

odpoutání – přenos vazby na jinou osobu

pro chlapce těžší --) identifikace s otcem X dívky navázání identifikace s matkou

předpoklad pro sebeprosazení

dětský negativismus (kolem 2 let) – vědomí sebe sama, „procvičování vůle“, ověřování a

potvrzování vlastních možností, aktivit, které jsou dítěti dovoleny, při přiměřeném

výchovném vedení (nepotlačovat, ani nevěnovat přehnanou pozornost, jen jasně a opakovaně stanovovat meze) samo odezní jako vývojová fáze

potřeba poznat řád (jasný, jednoduchý, dodržovaný – kdy, co, co ano, co ne), který v jeho světě vládne = předpoklad jistoty a bezpečí

výsledkem vývoje v tomto období je bazální životní strategie (sebeprosazování X rezignace)

Rozvoj identity

vědomí trvalosti vlastní identity – jsem to já – odlišný od ostatního světa, trvale, i když se proměňuji

se symbolickým myšlením souvisí představa sebe sama

obraz v zrcadle pozná jako „obraz“ až ve 14- 15 měsících

z „on“ v řeči „já“ (Jára bude spapat – já budu papat)

důležité pro identitu je jméno (těžce nesou, že „jejich“ jméno má ještě někdo jiný)

v 2. polovině období – zájmena můj, tvůj...

identitu pomáhá vymezit „osobní“ prostor, předměty (kyblíček nepůjčím je to „moje“)

uvědomuje si sebe jako původce změn ve svém okolí („já sám“)

ke konci období začíná **seberegulace** – někdy říká, co nesmí udělat

souhrn rolí ve vztazích k druhým lidem – pomáhá dát obsah vlastní identitě - „maminčin poklad, tátův rošťák ...“

Socializace

sociální role přinášejí sociální očekávání – odtud **normy chování** (pravidla, předvídatelnost),

na konci období by je dítě mělo zvládnout tak, aby chápalo, proč je káráno při jejich porušení a mělo by pocítit stud (základy seberegulace)

komunikace = nástroj, zatím je silně zranitelná neurotizujícími faktory (např. před cizím člověkem přestane mluvit...)

sociální učení – nápodobou přebírá hotový vzorec chování, identifikací – „být jako táta“ – napodobování gest, chování, komunikačních vzorců; někdy obranná identifikace s tím, koho se bojí – až nepřiměřená identifikace je obranou před trestem, může vést k potlačení vlastních projevů (negativně ovlivňuje sebeuvědomování)

hlavní pole = rodina – **základy pohlavní role** (z interakce s rodičem stejného pohlaví)

sourozenci (rolové chování v interakci s vrstevníky, nadřazenost, podřízenost)

vrstevníci – postupně větší zájem, nápodoba

odložená nápodoba – to, co dítě vidí, může později zkusit napodobit = fiktivní hra (dítě chápe, že se věci dějí „jako“), symbolizace a fiktivní hra stimulují rozvoj řeči, mají i efekt „zvládnání“

- v symbolizované podobě se jinak hrozivé věci dají udělat „jako“ hodnější, příjemnější, zpřesnění vědomí trvalosti (chápaní trvalosti podstaty i při změnách některých vlastností (např. míč obalený blátem – na začátku období nepovažuje za tentýž, na konci ano)

Jean Piaget: předoperační období

2-7 let

symbolické myšlení:

schopnost přemýšlet o věcech, užívat symboly, např. j v obrázkové knížce (jako jablko)

mimořádný rozvoj jazyka a konkrétních pojmů (2 roky - stovky slov, 6 let - tisíce)

postrádají chápání principu zachování –konzervace

(2 stejné sklenice se stejným množstvím vody, z jedné voda přelita na talíř - dítě nedovede zdůvodnit zachování tekutiny a na otázku kde je víc: buď skleničku -je to tam vyšší nebo talíř-je to tam širší, koláč rozkrájený na dílky a rozložený na táč = víc koláče – zaujímá větší plochu)

zaměření na jeden rys/aspekt pozorovaného (to způsobuje i výše uvedené)

myšlení ireverzibilní (děti si nedovedou v představě složit dílky koláče nebo přelít tekutinu)

myšlení je zaměřené na stavy, ne na procesy (svět jako sekvence obrazů, ne pohybující se film) – př. nevěnují pozornost přelévání (když dospělý bude mít při přelévání zavřené oči, taky nebude schopen rozhodnout o zachování)

vytváření pojmů- jsou situační a ne vždy logické (2 roky); postupně konzistentnější a vnitřnější, ale nedovedou je ještě hierarchicky řadit

intuitivní myšlení

egocentrické myšlení - vše viděno -doslova i přeneseně- z vlastní pozice

(2-letý a 4-letý při jízdě krajinou: táta? proč farmáři chovají krávy? 2-letý: abych se na ně mohl dívat 4-letý: aby si s nimi farmáři mohli hrát)

- odpoutání od vazby na předměty aktuálně vnímané, zájem o vše ve svém okolí,

začíná se zlepšovat časová orientace- koncem 3. roku správně chápe pojmy ráno, večer a také jich používá

- vnímání je však dosud poměrně obsahově chudé a prolíná se s emocemi, což snižuje jeho přesnost

- paměťová reprodukce je ještě nedokonalá, dvouleté dítě si zapamatuje známou osobu několik týdnů, tříletí i několik měsíců

Erik Erikson: autonomie X zahanbení, pochybnost

nové činnosti: chůze, mluvení, ovládání vyměšování (rovnováha mezi „zdržováním“ a „pouštěním“) – análně-svalové chování = důsledky pro sociální interakci, čtenost je vůle

začleňování do širšího sociálního prostředí (objevuje se zájem o vrstevnické vztahy)

Sigmund Freud – anální stádium

do 3 let

věnování.zadržování

slast z uvolňování = spontánní vyprazdňování střev, psychická slast- uspokojení z výkonu věnovaného rodičům, kontrola vyprázdňování- tlak okolí

nácvik čistotnosti = konec rodičovské tolerance k vyprazdňování, dítě musí začít snášet tlak v anální oblasti

výchovný styl rodičů--dávání a brání v pozdějším věku

5. Předškolní období

3-6 let

nápadnější individuální rozdíly mez dětmi

první strukturální změně postavy na konci období (kdy se děti vytahují a ztrácejí předchozí baculatost)

- později dozrávají (osifikují) kosti zápěstí důležité pro jemné pohyby při psaní, kreslení ap.,
- pohyby se zpřesňují, vyhraňuje se lateralita
- oblíbenou činností je stále hra, hry získávají sociální rozměr, děti si hrají nejen samy, ale také společně s ostatními dětmi, počty účastníků her se zvyšují a na konci období i určitou dělba rolí

- děti také rády poslouchají vyprávění a četbu starších

- důležitou činností je kresba

- toto období skýtá velké možnosti pro rozvoj smyslového vnímání i intelektuálních schopností, nutným předpokladem vhodná stimulace

poznávací procesy

- **stádium předoperační, názorné, intuitivní myšlení** – subjektivně zkreslené, nerespektuje logiku

egocentrismus (neschopnost vnímat situaci z pozice jiného)

spoléhání na vnější znaky

vazba na přítomnost

ulpívání na jednom pohledu (máš bratra? – ano, má bratra i tento tvůj bratr? – ne)

bohatá představivost → zkreslování reality – přijatelná pro jeho duševní stav, neznalost lži, modifikace minulosti – přesvědčené o „nové pravdě“

vnímání

- spíše povšechné, povrchní, nepřesné, doplňováno pomocí fantazie, což někdy dospělí hodnotí nesprávně jako lež, konfabulace pomocí fantazie jako prostředek překlenutí nedostatečných informací postupně po 6. roce mizí

- fantazie také umožňuje dětem vidět věci jinak než dospělí a přičítat jim často jiný smysl (život věcí, lidské vlastnosti u zvířat, zvláštní účel předmětů ap.)

myšlení

pojí se s konkrétními činnostmi, předměty a událostmi, dítě se zajímá také o kauzální souvislosti („Co je to?“ ---) „Proč?“, „Na co?“, „Jak?“), usuzování závislé na zkušenosti dítěte, většina soudů je proto povrchních a nepřesných, děti v tomto vývojovém období jsou díky své zvýšené sugestibilitě poměrně snadno ovlivnitelné, nedostatečná zkušenost se pak podílí na nekritickém přijímání hodnotících soudů o sobě ze strany dospělých i na snadných změnách názorů pod vlivem okolí, sebehodnocení často ovlivňují náhodné události a je nepřesné

názorné a intuitivní myšlení -dítě chápe realitu, jak ji samo rozumí, převládá **egocentrismus** v myšlení, některé děti se proto rády vychloubají, pro dítě je důležité vlastnictví, někdy neochota dělit se s ostatními nebo jim půjčovat své věci

vývoj řeči

slovní zásoba přes 3000 slov, delší věty a složitá souvětí, neologismy

egocentrická (hlasitá) řeč – řeč sama pro sebe, zjednodušení orientace, uvědomování a řešení problémů (u složitých logických problémů používáme občas i v dospělosti)

nedostatečná koordinace složek řečového projevu (naslouchat, brát v úvahu slyšené, formulovat vlastní sdělení) – někdy jakoby „míjení“ se v rozhovoru

emoce- snadná ovlivnitelnost, dominují citové vztahy k dospělým, k rodičům, na nichž je dítě stále značně závislé

sociální vývoj

vstup do širších sociálních kontaktů

- hlavní institucí zajišťující socializaci předškolních dětí je **rodina** -poskytuje příslušné instrukce, zpětné vazby i vzory pro nápodobu

- kontakty s vrstevníky

v jejich rámci se učí spolupráci i soupeření i altruismu, empatii a zvládání vlastní agresivity

vrstevnické vztahy a role- signál sociální zralosti

soupeření X spolupráce (ta je těžší a méně atraktivní)

výběr kamaráda – tendence k výběru „dvojníka“, hodnocení chování (agresivní chování = snížení popularity dítěte --) posilování jeho agresivity – nutnost prolomit bludný kruh)

potřeba prosazení a získání pocitu sociální úspěšnosti

rozlišování rolí a jim odpovídající chování v různých situacích (dětí s lehkou mozkovou dysfunkcí jen omezeně, pořád familiární, působí až vlezle, jsou odmítány, jejich potřeba kontaktu a vlezlého chování zesiluje – riziko bludného kruhu)

- děti začnou chápat **rozdíly mezi pohlavími** včetně odlišností role

chlapce a děvčete, např. již čtyřleté děti si uvědomují, že pohlaví je životně neměnným znakem člověka, v procesu sociálního učení si pod vlivem ostatních dětí, dospělých i medií příslušnou roli osvojují a zpravidla se snaží chovat v jejím duchu (nezměnitelnost pohlavní identity bez ohledu na vnější znaky např. kluk v dívčím oblečení, kluci nepláčou, holky se nervou)

- to se mimo jiné projevuje i upřednostňováním společnosti jedinců stejného pohlaví při hře, přitom se uplatňuje **imitace dospělých** i jejich posilování těch projevů chování, které blízcí dospělí považují za adekvátní

- ke konci období **zvnitřnění norem chování** (k lepší orientaci v sociálním prostředí) - pocity viny při jejich porušení = základy svědomí (musím se tak chovat, i když mě nikdo nehlídá), hodnocení vychází z výsledku, nikoli z pohnutky

rozvoj sociálních dovedností – prosociální chování

x agresivita (odlišení instrumentální agrese = prostředek X agrese, která je sama cílem = radost z ublížení)

- spontánní regulace aktivity

E. Erikson považuje v této životní fázi za důležité především překlenutí protikladu vlastní iniciativy a pocitů viny provázející neúspěchy ve vlastním snažení, mimo jiné se začíná utvářet svědomí.

morální vývoj - postupuje dle Piageta od egocentrismu k allocentrismu, čili od orientace na sebe k orientaci na druhé lidi, od 4. roku **schopnost sociálního citění** (empatie, soucit).

Piaget rozlišuje dvě základní stadia morálního vývoje:

1. stádium heteronomní morálky, kdy jsou pravidla chápána jako absolutní a neměnná, daná zvenčí, trest odpovídá velikosti viny bez zřetele k okolnostem. V dětství se učí člověk rozlišovat správné a nesprávné chování na základě zkušeností, osvojuje si mravní pojmy (zlo, dobro, pravda ap.

2. stádium autonomní morálky

- **L. Kohlberg:**

premorální, předkonvenční stádium (do 7 let) - dominuje snaha vyhnout se trestu a dále získat příznivé ocenění, dítě je zaměřeno především na sebe a na své potřeby, řídí se především očekávanými následky svého chování

dává i větší prostor pro větší rozmanitost v učení různým druhům

rozvoj identity

- odvíjí se od jeho sociálních rolí včetně role mužské a ženské, často identifikace s rodiči „já jsem“ – hodnocení jinými (vliv norem)

identifikace se vzorem (přebírání postojů, názorů)

„anticipace budoucích možných rolí“ – rolové hry (učí se při nich obsah rolí na symbolické úrovni)

osobní teritorium a „majetek“ (předměty, oblečení = součást identity - někdy bouřlivá rce na poškození hračky, nechut' k novému oblečení

socializační rizika

rozvod rodičů: nedovede nahlížet z pozice někoho jiného, vztahuje k sobě – moje vina chybí-li model jedné ze sexuálních rolí, špatně se následně učí od vrstevníků („chová se divně...“, tak je vrstevníky stejného pohlaví odmítán)

nástup do školy

sociální mezník, ritualizováno: školák = vyšší sociální prestiž

změna rodičovských rolí, změny v celé rodině

předškolák vstup do neznámého (zná formální znaky – taška, vstávání), informace od rodičů, vrstevníků

pro dobré přizpůsobení nutná:

školní zralost – zralá CNS (reaktivita, stabilita, odolnost vůči zátěži – pro využití schopnosti), rozvoj vnímání, zrak (lépe vidí na dálku než na blízko, vizuální rozlišování – zrcadlové tvary, vizuální integrace – detail X celek, zralé oční pohyby), sluch (kolem 6,5 roku, levá hemisféra pozdější rozvoj, pravá rychlejší: vnímání hlásek), emoční zralost, vědomí povinnosti

školní připravenost – dána učením, rozlišování rolí (učitel, žák), verbální komunikace, orientace v hodnotovém systému a v normách chování

Sigmund Freud: falické stádium

do 6 let

pozornost na genitální oblast, zkoumání pohlavních orgánů, sexuální fantazie, autoerotické chování

Oidipovský konflikt – chlapci: kastrční úzkost, dívky: závidění penisu – rozřešení konfliktu = identifikace s rodičem stejného pohlaví, u dívek nedořešen

Erik Erikson: iniciativa X vina

nové aktivity

přílišná snaha o úspěch, některé fantazie = pocit viny

ctnost = účelnost

hra = prostředek vyjádření budoucích aspirací

6. Školní věk

rozvoj poznávacích procesů, sociálních vztahů a kompetencí

raný (1.-2.tř. ZŠ)

střední (3. až 5. třída)

starší (2. st. ZŠ)

mezi 5. a 7. rokem relativní zrychlení tělesného růstu

první strukturální přeměna postavy: prodlužují se končetiny a trup (tím se zmenší podíl hlavy na výšce postavy), zvýrazní se krk a oddělení horní a dolní části trupu pasem

- tělesný růst završuje **pubertální akcelerace s druhou strukturální změnou** se zvýrazněním odlišností chlapecké a dívčí postavy spojeném s nápadným rozvojem sekundárních pohlavních znaků (dívky kolem 12. roku, v průměru narůstá výška o 6 - 11 cm, chlapci zpravidla o něco později mezi 13. a 14. rokem 7 - 12 cm ročně, růst končí u dívek kolem 16 let a u hochů mezi 18. a 20. rokem)

období školní docházky:

mladší školní věk (5 let základní školy -6/7 - 11/12 let)

starší školní věk - puberta (4 roky školní docházky, 11/12 – 15 let).

vstup do školy

= zvýšené nároky na adaptabilitu dítěte

souhrnným předpokladem:

školní připravenost (způsobilost) jako souhrn všech podmínek (potřebných vědomostí a dovedností, motivace, funkčního organismu apod.) nezbytných pro zvládnutí školních nároků někdy v této souvislosti pojem:

školní zralost - zajišťována především adekvátním rozvojem organismu a zvláště centrální nervové soustavy a jejich funkcí

základní kritéria školní připravenosti

dítě připravené na školu má umět:

- a) nakreslit úplnou lidskou postavu,
- b) nakreslit zřetelně různé tvary (kruh, čtverec, trojúhelník ap.),
- c) napodobit písmena nebo jejich části, zachytit různé znaky (označení sanitky, hrací kostky ap.),
- d) na určitou dobu ovládnout potřebu pohybu a klidně pracovat (kreslit, modelovat) a koncentrovat se na úkol,
- e) rozlišit základní materiály (dřevo, železo) a běžné předměty (pomeranč a nůž ap.),
- f) vykonat tři příkazy zadané najednou („zavři knihu, otevři zásuvku a dej knihu do ní“),
- g) obléci se a dodržovat základní hygienu,
- h) napočítat do deseti,
- i) recitovat krátkou básničku,
- j) orientovat se ve své rodině, bydlišti, jeho okolí, v prostorových vztazích (nahore, dole, vpředu, vzadu ap.),
- k) bezchybně vyslovovat všechny hlásky, plynule hovořit ve větách,
- l) bezchybně reprodukovat čtyř až pětimístní číslo a jednoduché věty.

rozlišují se různé **stránky školní zralosti**:

ŠZ somatická, kognitivní, emocionální (sebekontrola, stabilita), **sociální** (začlenění do skupin vrstevníků, přizpůsobivost, přijetí norem), **motivační** (přiměřené postoje ke škole, odpovídající zájmy)

nástup školní docházky = **výrazná změna organizace života dítěte**, přibývají povinnosti, omezuje se do značné míry dosavadní volnost, vnucená role školáka

tělesný vývoj

- v souvislosti s první strukturální přeměnou postavy na začátku období rychlejší, kolem 8. roku se zpomaluje růst, k jeho dalšímu zrychlení dochází v pubertě

motorika

- charakteristická vysokou aktivitou, v pubertě se vztah k tělesnému pohybu často mění- rychlý růst způsobuje obtíže v koordinaci a u některých jedinců pohybová aktivita klesá

vývoj pozornosti

- k prodlužování koncentrace, v prvních třídách dítě neudrží koncentraci dlouho, zejména na obtížný málo názorný výklad bez jasnějších vazeb k jeho zájmům a potřebám

pracovní výkonnost zejména při plnění povinností není zpočátku vysoká, dítě se brzy unaví, i když oblíbené činnosti vydrží dělat i poměrně dlouho (k tomu by měly přihlížet nároky školy na domácí úkoly, prvních třídách by neměly zabrat více než půl hodiny denně)

myšlení

dítě v 1. a 2. třídě ještě je stále především konkrétní a nesamostatné, během mladšího školního věku však dosahuje dalšího pokroku

postupně dětské uvažování kvalitativně mění, dítě je schopné logického úsudku se snižující se závislostí na konkrétních jevech a časoprostorových souvislostech, na konci mladšího školního věku kolem 11/12 roku začínají již mnohé děti uvažovat v abstraktní rovině i o hypotetických možnostech

- rozšiřování vědomostí a zkušeností ---) tendence k samostatnému

uvažování a kritičnost, která sílí zejména v pubertě

-původně mezerovité představy se kolem 10.roku ucelují, některé představy (méně související s celkovou úrovní individuálních poznatků) jsou i u mladších dětí neobyčejně živé (eidetismus)

Piaget: stádium kognitivních operací

6/7 - 11 let

stádium konkrétních logických operací (respektování zákonů logiky, vázanost na realitu) nové kompetence podmíněny 3 změnami:

decentrace – více hledisek, odklon od egocentrismu a jevové stránky → logické operace s větším počtem kritérií (př. třídění: kostky podle barvy a velikosti zároveň, zahrnutí do nějaké skupiny)

konzervace – uchování podstaty, přestože realita je proměnlivá (slabika ve slově, ať je kdekoli je stále tatáž), význam odvozován z kontextu (význam odvodím z reality, je zjevný, ne abstraktní - př. červené autíčko, pak překryté barevnou fólií, vypadá jako černé. Jakou má barvu? předoperační: černou X konkrétní: červenou)

reverzibilita – pochopení zachování (př. inverze $X-A=Y$, tedy $Y+A=X$, 10 Kč = čokoláda, tedy čokoláda = 10Kč)

rozvoj chápání času – je nezvratný, řazení událostí, trvání určitého dění (např. školní hodiny)

vázanost na realitu = střízlivý realismus, skutečnost=danost → snáze ji přijímá

předpoklad existence jednoznačné kauzality - logicky obtížně pochopitelná a emočně nepřijatelná

poznávací strategie: soustředění na detaily, objevování vzájemných vztahů, opakování potřebných informací, aplikace myšlenkových operací, hledání základního principu

strategie řešení problémů – vedle známého pokus - omyl logické odvozování, nápodoba (povzbuzována v hodinách)

nový prvek – třídění

dítě v této etapě praktik, nikoli teoretik - potřeba názornosti (dokáže utvářet pojmy, vidět vztahy, řešit problémy, ale jen potud, pokud jsou objekty a situace známé)

Sociální vývoj

ve škole:

dvojí role: žák - spolužák, žák - učitel

vazba na učitele v raném věku velmi těsná (učitel = zdroj citově akceptující jistoty - přenos očekávání ze vztahu s matkou), často identifikace s učitelem – potřeba zavděčit se, vyhnout se nesouhlasu (učitel ovlivňuje vzájemné hodnocení dětí tím, jak jednotlivé děti hodnotí)
ve středním školním věku změna vztahu: neutrálnější k učiteli, diferencovaný ke spolužákům

kamarádi – důležité trvalejší kontakty pro rozvoj sociálních kompetencí (jak např. zvládnout hádku, rvačku), autonomie v sebehodnocení (přebírání informací od učitele i vrstevníků, realističtější hodnocení)

v rodině:

rodinný život- důležitý pocit soudržnosti, vzájemnosti i rodinné historie (vděčně přijímá společné aktivity, akceptuje autoritu rodičů - později se s ní konfrontuje – vyvrcholení v pubescenci), oceňované kvality rodičů ---) uspokojování potřeb seberealizace (vychloubání se rodičem = nezralá identita – můj táta má, umí, dělá, proto jsem dobrý)
role matky v pozadí, role otce se mění (větší zapojení do okolního světa - zájmové aktivity, širší kontakty),

budování vlastní pohlavní role - vztah k rodičům (je rodič mého pohlaví tím druhým rodičem oceňován? ---) představy o rolovém chování: co je to být správným mužem, ženou
očekávání od chlapců a děvčat jsou jiná (u kluků se předpokládá menší školní úspěšnost)
neúplná rodina = socializační riziko, generalizovaná nejistota z pocitu postrádání (jsem jiný než ostatní), může vést k neurotickým projevům a ke snížení školní úspěšnosti

sourozenecké konstelace - střetávání a reakce ostatních členů rodiny vedou k ovlivňování určitých osobnostních rysů - př. prvorození: váhavější, nedůvěřivější, méně jistí, závislí, také zodpovědní, s touhou po seberealizaci X druhorození: samostatní, sebeprosazující, extravertovanější, klidnější a mírnější)

media:

vlivný prostředek socializace, tendenci preferovat vizuální media – televizi, počítač (media nabízí „hotovou“ představu ---) pasivita, vnímání předváděného jako „skutečnosti“ = ohrožení prezentací násilí, zejména do 12 let) X audio, text povzbuzují fantazijní produkci zvířata:

rozvoj pečovatelského chování, nahrazení nedostatku sociálního kontaktu, rozvoj empatie, zdroj citové jistoty (hlavně „kontaktní“, ale i rybičky - může si jim „postěžovat“).

Identita

obsah závisí na:

zkušenostech (co jsem zvládnul, co umím)

názorech jiných lidí

příslušnosti ke skupinám (rodina, kamarádi, kroužky)

ve středním školním věku: vědomí stability a originality vlastní identity (vlastnosti a projevy – dítě chce mít osobitý podpis)

ke konci středního věku je identita diferencovanější, propracovanější, vytvoření ideálu identity - druhými (zejména vrstevníky) vysoce oceňována ---) motivace ke změnám

Sigmund Freud: období latence

- zdánlivý spánek sexuálních impulsů, libido odváděno do nových školních činností

dřívější impulsy a zážitky překryty infantilní amnézií – tuto zapomenutou část se snaží psychoanalytici vrátit do vědomí jedince

Erik Erikson: snaživost X méněcennost

nové činnosti (místo her) vyžadující dovednosti a správné užití nástrojů

úspěch = radost, neúspěch = méněcennost

ctnost = kompetence

školní výchova - orientována na formování zaměření osobnosti žáků

(morální stránky, postoje, charakterové vlastnosti), vývoj v této oblasti rozmanitý

- různé odchylky od představ pedagogů- lež (ze strachu, z kamarádství, z fantazie), dětské krádeže, hrubost, zlomyslnost, někdy vynechávání v docházce do školy, toulání, útoky z domova (zpravidla mají hlubší příčiny)

.

7. Puberta

– pubescence

(dívky asi 10/11 až 13/14 let, chlapci asi 11/12 až 14/15 let
někdy i **prepuberta** u dívek kolem 10. a u chlapců kolem 11. roku

!začátek puberty --) s přechodem na 2. stupeň základní školy , jinak
organizovaná výuka

podobně přechod na střední školu do nového prostředí v době, kdy puberta ještě není u řady
dětí dokončena

v zájmové oblasti postupně do popředí zájem o druhé pohlaví a sexuální kontakty

období řazené k tranzitním a kritickým fázím vývoje jedince

nápadné zrychlení vývoje a somatického růstu

v posledních asi sto letech nejen rychlejší než dříve, ale zvyšuje se i průměrná tělesná výška a
hmotnost dospívajících- **sekulární akcelerace** (současní badatelé předpokládají, že tento jev
již dosáhl svého maxima a dál již nebude v takové míře pokračovat)

přechodové období dle Anny Freudové důležitější než rané dětství (růst pudových tendencí,
narušení rovnováhy osobnosti, tvoření obranných mechanismů)

- **biologický mezník i sociální mezník**: ukončení ZŠ, volba povolání, změna sociální pozice
= ztráta starých jistot --) změna identity, nová identita přijatelná pro svět dospělých

přechod dítě ==> dospělý

somatický vývoj

tzv. **druhá strukturální přeměna** postavy se zvýšením tělesné výšky a hmotnosti, mění se
proporce obličeje

zvýšení tvorby hormonů (pohlavní hormony ženské - estrogen a progesteron, mužské -
testosteron a androsteron) ---) **sekundární pohlavní znaky** (ochlupení, řadka, změna hlasu,
vousy)

- tělesné změny subjektivně rozdílný význam- pro někoho jsou plně uspokojivé,
pro jiného jsou zdrojem nespokojenosti a mohou se negativně promítnout i do jeho
sebehodnocení, subjektivně je důležitá reakce okolí (u dívek v souvislosti s jejich
tělesnými změnami nápadnější.)

-na posuzování vlastního zevnějšku působí i aktuální všeobecný ideál krás (nyní u dívek
důraz na výšku a štíhlost, které však většina populace v plné míře nedosahuje

---) **mentální anorexie** (zastavení vývoje)

somatické změny v pubertě --) dočasný pokles v oblasti senzomotorických schopností
zejména obratnosti a vytrvalosti, případně i síly (může vést k odklonu zájmu o pohybové
aktivity!)

změny v prožívání

hormonální změny => kolísavost emocí, nedostatek sebeovládání, emoční labilita,

zvýšená úzkostnost, ztráta jistoty, rozkolísanost prožívání a projevů

zvýšená sebecenzura – nechut' vysvětlovat svoje pocity

výkyvy v sebehodnocení, vztahovačnost, impulzivita, uzavřenost, nepředvídatelnost
potřeba intenzivní smyslové stimulace jako kompenzace (např. hlasitá techno muzika)

citová nevyrovnanost, zvýšená dráždivost, snížená sebekontrola a sebeovládání

výkyvy emočních stavů jdoucí často z jedné extrémní polohy do druhé (např. střídání veselé a
optimistické nálady x smutek a uzavřenost)

zvýšený sebecit, zaměření na vlastní prožívání

sebehodnocení neobjektivní (hodnocení ostatních - hlavně dospělých- často kritické, nároky na okolí někdy zdánlivě převyšují požadavky kladené na sebe x silné bývají i sebekritické tendence navenek někdy méně patrné)
sebeúcta labilní, projevuje se vztahovačností a zvýšená citlivost na kritiku

poznávací procesy

dovršuje se schopnost abstraktního a hypotetického uvažování (existují zde však značné individuální rozdíly)

časté úvahy nad obecnými hodnotami a pravidly (chybí dostatek zkušeností a celkový přehled, během krátké doby se rozšiřuje okruh otázek, které dospívající zajímají.)

hypotetické úvahy – jaký by svět mohl být (zesílení nejistoty)

uvažování o možnostech, systematický postup, kombinování a integrace myšlenek – často okouzlení nově nabytými schopnostmi (považuje je za všemocné, někdy vede k neúměrnému riziku – všechno chápu, světu rozumím, nemůže se mi nic stát)

denní snění (erotika, neomezená moc), často úvahy o budoucnosti

egocentrické tendence – hyperkritičnost, sklon polemizovat, pocit výjimečnosti vlastních pocitů a myšlenek

Jean Piaget: období formálních operací

na začátku puberty se myšlení začíná vyvíjet do podoby myšlení dospělých

nárůst abstrakce, forma oddělena od obsahu, skládání operací (př. Tom je menší než Míša, Tom je větší než Jirka. Kdo je největší? - nezvládají ve stádiu konkrétních operací)

myšlení systematické, abstraktní, testování hypotéz, utváření pojmů nezávisle na fyzikální realitě (algebra, geometrie)

rozvoj identity

? kdo jsem?

hodně se zabývá sám sebou, potřeba se poznat, oceňování sociálních aktivit (zpětná vazba - hry na pravdu), zvýšená sebekritičnost (všechno by mohlo být lepší)

srovnávání se s jinými (oblíbená soutěživých aktivit), labilní a zranitelná sebeúcta

přechodné stádium skupinové identity (kdo jsem? – člen téhle skupiny – oblečení, slovník, zájmy)

výkon (i školní) je součástí identity – utváření osobní latky (ne pod ní, ale nad ní snaha už ne - stačí mi to)

vymezování osobní identity je snadnější v negativní rovině (určitě nechci být jako vy dospělí, ?ale jaký chci být ?)

hledání vlastní identity a přijatelné sociální pozice ---)

na jedné straně určité **osamostatňování** (rozvoj myšlení umožňuje zobecnění dosavadních zkušeností- vnímá nedostatky a omyly dospělých, nedokonalost, kritika jejich názorů a normy- přirozená a neformální autorita dospělých, např. u rodičů či učitelů všeobecně klesá)
X na druhé straně přetrvávající ekonomická **závislost na dospělých**.

Erik Erikson: identita X zmatení rolí

objevování a strach ze ztráty sebe samého, sjednocení dosavadních představ o sobě samém
sebepojětí odpovídá tomu, jak se vnímají druhí = důvěra v sebe sama
ctnost = věrnost (oddanost mnou zvolenému cíli)

Socializace

sociální role - odmítání podřízené role - zpochybňování autority, boj s ní (potřeba ověření kompetence prosadit se)

netolerance k dospělým, vrstevníkům i k sobě samému

silný vliv vrstevnické skupiny – poskytuje „referenční model“ – měřítko

komunikace- s dospělými často konflikty a nedorozumění.
polemizování s názory dospělých a nepřijímání kompromisů
potřeba argumentovat, polemizovat ---) potřeba rovnocenné role
komunikační vzorce nápadné (příslušnost k určité skupině – preferované výrazy, gesta)
normy chování zpochybňovány, hledání lepších řešení, pokryteckost dospělých zraňuje,
vrstevnické normy mají přednost

škola

role žáka se mění - cesta nejmenšího odporu
profilování zájmů – učivo nesmí být samoučelné, jinak nezájem
intelekt a vzdělanost jsou oceňovány

rodina

často napětí (někdy kombinace puberty dítěte a krize středního věku u rodičů)
individuace v rodině – nejprve diferenciací (nechci být jako rodiče), pak experimentace (najít
nový model vztahů - vázanost na vrstevníky), následně (až v adolescenci) „návrat“ do vztahů
k rodičům v rovnoprávné roli

vrstevnické vztahy

vzájemnost, intimita, postaveny na důvěře a výlučnosti
do popředí dostává zájem o druhé pohlaví a sexuální kontakty

Sigmund Freud: genitální stádium

- libido propuká v novou sílu, heterosexuální zaměření, dosažení pravých erotických vztahů,
genitálních projevů, závěrečné vývojové stádium, vstup do dospělosti

chování - některé rozpory v morální oblasti (mezi opravdovostí, horlivostí, zaujetím pro
pravdu a vlastní povrchností, leností, nedůsledností či nízkou náročností na sebe), často
konstatovaný rozpor slov a jednání, rozpor individuálního postoje a chování plynoucí ze
sociální role (např.chování žáka v partě x rozhovor s učitelem).

- postoje jsou nezřídka odlišné od dospělých (radikalismus, kritičnost vůči dospělým ap x
dřívější loajalita), zvyšuje se rozhodnost, radikálnost někdy až k překotnosti a ukvapenosti.
cíle často nereálné, příští pravděpodobné problémy nedoceňované
- někdy znaky hluchosti, hrubosti, vandalství, násilnictví

- průběh puberty do značné míry záleží na úrovni rodinných vztahů a na zájmové

orientaci- funkční rodina s blízkými vzájemnými vztahy , aktivní intenzivní zájmy x
obvykle méně konfliktů

8. Adolescence

15 – 18/20 let

druhá fáze dospívání- oficiálně vymezená **zakočením** povinné školní docházky a **dosažením plnoletosti**

dotvoření osobnosti do dospělé podoby, zakončuje se tělesný růst se završením pohlavní zralosti (postupně se vyrovnávají vývojové rozdíly obou pohlaví), zvyšuje se svalová síla, plná reprodukční schopnost.

biologický mezník: zahájení pohlavního života

sociální mezník: ukončení povinného vzdělávání, volba profesní cesty, plnoletost

psychologický mezník: nalezení dospělé identity

tendence ke zdůrazňování prožitků i vnějších projevů chování: vyhledávání intenzivních prožitků, usilování o absolutní řešení, potřeba neodkladného uspokojení
přechodné období (zatímco puberta je vyznačena přechodem biologickým, adolescence psychosociálním)

čas a možnost stát se dospělým ve všech oblastech, připravování na svobodu a odpovědnost

tělesné schéma

tělesný vzhled a vlastní výkonnost - důležitá role v sebehodnocení a celé osobní identitě --) až kult těla (v daném období je u většiny lidí vnější vzhled těla i funkce organismu ve své optimální fázi)

tělesné vzezření je posuzováno ve vztahu k současným představám o fyzické atraktivitě, dobře vypadající jedinec je zpravidla pozitivně přijímán i okolím
zevnějšek cílem i prostředkem (líbit se přináší uznání druhých i sebe sama)
oblečení zdůrazňuje dosaženou identitu (kdo jsem) nebo zakrývá odlišení se od dospělých

poznávací procesy

zvyšuje se rychlost a pružnost

malá korektivní zkušenost, emocionálně ovlivnitelný úsudek

poznávání je ovlivňováno relativním nedostatkem zkušeností x

používání nových postupů a neobvyklých řešení (adolescentům vlastní),

obliba rychlých a úspěch slibujících postupů

ve škole svoje standardy, větší úsilí v oblasti zájmu

dotváření obecné životní strategie (orientace na výkon, sociální pozici atd., orientace na jistotu nebo na sebeprosazení)

vývoj identity

přijetí vzorce z rodiny (rodinná firma) X vlastní cesta

na začátku období uklidnění ve vztahu k rodičům – nalezení nové roviny vztahu

ve druhé fázi se autonomizace završuje (odchod z domova, hledání podnájem)

sexualita: na začátku období krátkodobé vztahy (nehotová identita)

adolescentní moratorium = odklad definitivní volby kým budu, **předčasně přijaté** rozřešení – přijetí modelu identity někoho jiného, **difúzní identita** (zmatení rolí) – často ztráta životní motivace (nic nemá smysl, patologie)

skupinová identita - pokud se nedaří najít vlastní individuální identitu, posílí se potřeba přináležení ke skupině - má „ostré“ hranice (my x oni - př. skiní, sekty aj.).

změna vztahu ke spiritualitě – potřeba smyslu, hledání absolutních morálních norem, potřeba přesahu vlastního života

emocionální konsolidace- u velké části adolescentů se vyrovnává vztah k rodičům, postupně se mění u řady z nich sociální postavení (v souvislosti s ekonomickou činností) utváření identity komplikuje jeho vývojová specifika : adolescent odmítá být dítětem x vztah k dospělosti není jednoznačný

rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí -okolí mnohdy jedince nerespektuje jako zcela dospělého, větší či menší ekonomická závislost na rodičích

- někteří adolescenti odmítají přijetí role dospělých s odpovědností, stabilním zaměstnáním, životním stereotypem

(Erikson - psychosociální moratorium dospělosti--) snaha zpomalit vývoj se zákonitým přechodem do dospělosti a setrvat co nejdéle bezstarostném užívajícím mládí, Fromm - únik z dospělosti --) odmítání přijetí odpovědnosti dospělého se snahou o co nejdelší setrvání v dětství nebo o návrat do něj, důsledky: destruktivita, podřizování se silně autoritě a konformismus)

chlapci- identita s individuální výkonností, úspěšností a dosažením žádané sociální pozice

X

dívky - potřeba citové vazby a péče o druhé--) s touhou po mateřství

součástí identity partnerské vztahy , příslušnost k sociální skupině a postavení v ní (pocit sounáležitosti a podpory (což může např. stimulovat nárůst agresivity) x identifikace se skupinou může omezovat rozvoj individuální identity--) potřebné i vytváření určité nezávislosti na skupině

socializace

normy – vybírá si (? postkonvenční morálka)

NE nedostatek hodnot, ale spíš jejich množství a nekoordinovanost

tendence uvažovat o morálních principech a zaujímat k nim vlastní stanovisko, dospívat k absolutizujícím a akcentovaným závěrům, vyžadovat dodržování uznávaných principů (netolerance k lidem, vyjadřujícím jiné názory).

běžně i **nesouhlas s přijatými společenskými pravidly** a zvyklostmi, sociální nekonformita (jako protest proti společenskému uspořádání, které nedává šance se prosadit, také jako projev snahy upoutat pozornost okolí

partnerské vztahy - běžně zahrnují i **sexuální styk**, obvykle se nejedná o dlouhodobou záležitost, častěji hledání, experimentování se střídáním partnerů

generačně příznačná kultura - hudba, trávení volného času

příprava na příští povolání, případně zahájení ekonomické činnosti

nástup do zaměstnání --) změna dosavadního životního stylu, důraz na odpovědnosti a omezení dosavadní relativní volnosti, postavení začátečníka nebývá subjektivně příjemné, často zklamání spojené s nenaplněním vlastních představ o zaměstnání.

sociální okolí adolescenta zvyšující se měrou přijímá jako dospělého--) nároky na jeho chování

období dospělosti (zhruba od 18/21 do 60/65 let) : **mladší** (18/21 až

30/32 let) **střední** (30/32 až 45 let) **a starší** (45 až 60/65 let), probíhá značně individuálně odlišně

9. Mladší dospělost

18/21 až 30/32 let

završuje se rozvoj základních psychických funkcí a dosažená úroveň stabilizuje

rozvoj zkušeností, sociální zrání

profesionální uplatnění (--- příprava na povolání se dokončuje

zakládání rodiny

kritická období spojená u žen např. s těhotenstvím a mateřstvím, u obou pohlaví se změnami povolání, se změnami rodinné konstelace (narození dětí, úmrtí, sňatky, rozvody)

Erikson: intimita X izolace (mladá dospělost)

intimita = spojení vlastní identity s identitou druhého beze strachu ztráty sebe samého, má obsahovat závazek, může být vyjádřena i sexuálně

ctnost = láska

Erikson - pro zvládnutí případných krizových momentů v tomto věku nutné vyřešení protikladu intimity v sociálních vztazích (podloženou často erotickým nábojem) a izolace - k ní dochází při neschopnosti vytvoření odpovídajícího vztahu k blízkým osobám i k sobě samému

dosažení vrcholu rozvoje tvůrčích sil v mnoha směrech, výkonnosti, sociální zralosti se schopností samostatného rozhodování včetně přijetí příslušné zodpovědnosti

rozvoj schopností --) předpoklad pro realistický pohled na svět s určitým nadhledem v přístupu ke každodenním problémům i závažnějším událostem - uvědomění si jejich složitosti i časové podmíněnosti --) přijímání kompromisu, relativizace i v přijímání norem

zodpovědnost nejen za sebe, ale i za druhé

patrné určité **rozdíly** v **mužské a ženské roli** – očekávání sociálního okolí:

muži- spíše racionalita, dominance, nezávislost

ženy větší citovost, porozumění pro jiné a ohleduplnost X změny proti tradičnímu pojetí- současná role ženy více spojována s rovnoprávným postavením a větší samostatností i dominantní v pracovní kariéře

celkově je role ženy oproti muži složitější a často i náročnější (rodina, domácnost, zaměstnání)

vstup do zaměstnání- někdy šok z reality, poměrně časté změny zaměstnání (experimentování, hledání, získávání zkušeností)

u žen bývá jejich vztah k zaměstnání vnímán vzhledem k mateřství a rodině (stejný význam či preference jednoho z nich)

profesionální role= důležitá součást identity

partnerské vztahy

partnerská role součástí identity dospělého

změna sociálních vztahů - s **původními rodinami** obou partnerů, vztahů k přátelům a sociálním skupinám

rodičovská role- důležitá součást identity :

silně asymetrická (dětí a rodiče mají různá práva a povinnosti)

nevratná (z rodičovství nelze odstoupit)

silně spojující pro oba partnery

náročná na změnu dosavadního životního stylu

pro matku vazba k dítěti již od početí (zpravidla celkově intenzivnější než u otce)

mateřství - zpravidla pokles zájmu o zaměstnání i další způsoby

seberealizace--) důsledkem i určitá komunikační izolace, může dojít k partnerským konfliktům, muž může získat pocit, že ho partnerka ve srovnání s obdobím před narozením dítěte zanedbává

první krize partnerského vztahu asi po čtyřech letech společného života
(zvyšující se počet rozvodů -6 z 10)

? názory mladých lidí na manželství a trvalé partnerské soužití?

současný trend : **singl** - někdy volí i po určitých problémech spojených např. s neúspěšným manželstvím či s partnerskými konflikty alternativu života bez trvalého partnera

odložené rodičovství, nižší počet dětí

alternativou také **soužití bez dětí**

osamělý rodič - náročnější role než v párovém soužití

kolem 30. roku první větší **bilancování dosavadního života**, jeho důsledkem často snaha po určité změně (bydliště, partnerských vztahů, zaměstnání atd.)

10. Střední dospělost

(30/35 až 45)

fáze životní stabilizace, mnohdy s **dosažením vrcholu osobní a pracovní kariéry a seberealizace**

(x výjimečná není ani trvalá nespokojenost či rezignace!)

tendence předávat zkušenosti mladším (někdy až k mentorování).

kariéra přerušena mateřstvím--> návratem do zaměstnání

péče o dorůstající děti zůstává důležitou součástí smyslu života pro ženy i muže

řada lidí k zájem a snaha přispívat k rozvoji sociálního prostředí nad rámec vlastních osobních zájmů- **sebepřesazení** (transgrese)

Erikson : **generativita** (plodné zapojení do společnosti) **X stagnace**

(nepodaří-li se naplnit sebepřesahující ideály s následujícím konzumním životním stylem preferujícím osobní prospěch a pohodlí--> přesycení, únava, apatie a lhostejnost v mezilidských vztazích)

tendence k **bilancování dosavadního života** - předchozí představy a ideály x uvědomění si časové omezenosti života, člověk se často zabývá sám sebou

budoucí život x hodnocení vlastních možností

životní stereotyp x potřeba změny

krize středního věku

- **mění se vztah k partnerovi** a rodině i postoj k obecným hodnotám, oba partneři prodělávají různé krize někdy současně, jindy v různém období (žen se vyskytuje krize středního věku často dříve) (---dospívání dětí, nemoci, možné úmrtí vlastních rodičů ..

partneři se uzavírají do sebe, vzájemný vztah považován za neuspokojivý

někdy touha po intenzivním milostném vztahu (mýtus poslední šance, pocit „zavírajících se dveří“)- nové citové podněty, potvrzení vlastních kvalit, nahrazení chybějícího v současném vztahu---> **mimomanželské vztahy** nejsou výjimkou

somatické změny postupně výraznější

viditelně v **tělesném vzezření** (často nepřijetí, popření faktu vlastního stárnutí -oblékání, způsoby chování)

mění se vztah k dětem i k rodičům (dospívání dětí pocit stárnutí rodičů akcentuje, klesá formální rodičovská autorita ,přetrvává tendence ovlivňovat jejich rozhodování a chránit je, vztah dospělého k vlastním rodičům od partnerského k ochrannému).

10. Starší dospělost

(45 až 60/65 let)

nápadné známky involuce, které se postupně zvyrazňují (úbytek výkonnosti některých orgánů a funkcí), rychlost změn je individuálně velmi rozdílná

tělesné změny viditelné a nepřehlédnutelné (šedivění a ubývání vlasů, pigmentace kůže, prohloubení nosolícnicích rýh, přibývání vrásek apod.)

50 let - životní mezník stárnutí

subjektivně **zhoršení smyslových funkcí** zejména zraku a také sluchu, celkový pokles motorických schopností, rychlosti, obratnosti i síly, pokles fyzické výkonnosti vůbec

výskyt různých **zdravotních potíží** je častý

ženy ---) klimakterium (u mužů též hormonální změny, méně zřetelné)

snižování dynamičnosti, poklesu extraverze, k celkovému „usazení se“

změna postoje k sexualitě---) zpravidla se více váže na stávající partnerský vztah a na chování partnera.

osamostatnění dětí - odchod z domova a založení vlastní domácnosti ---) fenomén „prázdného hnízda“.

psychická i fyzická výkonnost ovlivňována:

- **zkušenostmi a osvojenými postupy---** do určité míry kompenzace úbytku pohotovosti a rychlosti reakcí, poklesu flexibility, koncentrace, všípivosti paměti apod.

- **zdravotním stavem a způsobem života** (rozsah a zaměření aktivity, osobní vztah k novým informacím).

- **očekávání lidí v okolí, sebedůvěra a dědičné faktory**

zpravidla se zhoršuje schopnost učení (vyšší unavitelnosti--)(pokles koncentrace pozornosti) profesionální uplatnění dle charakteru práce (fyzická- menší výkonnost x intelektuální-může být i výhodou)

důchod- v závěru této etapy

adaptace na tuto závažnou životní změnu probíhá v několika fázích :

- příprava

- vlastní nástup důchodu (zaběhaný životní styl není dosud nahrazen stylem novým, rozdílné emoční reakce od euforie po sklíčenost)

- deziluze a postupné přivykání na novou životní situaci (? zaběhaný rytmus,

? činnosti a sociální kontakty, ? očekávané uspokojení z volného času, odpočinku,

z prováděné činnosti, hledá se nová naplň času, někdy se člověk uzavírá doma, ztráta motivace k jakékoliv aktivitě – syndrom čtyř stěn)

– přizpůsobení se novému životnímu stylu, vytvoření nového denního, případně týdenního rytmu

11. Stáří

(začátek 60/ 65let- rané, pravé)

střední délka života v ČR M-69, Ž-77 let

? ageizmus

viditelná změna zevnějšku (má individuální průběh) --) změna sociálního statusu

adaptovat se na vlastní stáří **nutnost**

(= překonávat biologické, psychické i sociální projevy stárnutí s různě obtížnými a omezujícími znaky tělesného i psychického opotřebování.)

x v tom jsou velké rozdíly mezi jednotlivci

hlavní úkol: **dosažení integrity ve vnímání vlastního života**

Erikson: integrita x zoufalství (pochybování někdy vystupňované až k beznaději a zoufalství nad ztrátou životní perspektivy nebo marností dosavadního života)

- aktivita, přiměřené sociální kontakty, plánování budoucnosti, pozitivní hodnocení dosavadního života, pocit osobního naplnění

x omezení aktivity, uzavřenost, někdy až nepřátelství, ztráta zájmu o dění kolem sebe (takoví jedinci od života nic neočekávají, zřejmě je realita konce života)

nutné vhodné a přiměřené obranné mechanismy

stáří není chorobný stav --)nemoci ve stáří časté (polymorbitida)

zdravý člověk: netrpí žádnou chorobou, necítí se nemocný, je soběstačný

nejvýznamnější involuční změny :

- **zhoršení paměti(-)** snížení schopnosti učení!) zvláště pro nové zkušenosti (staré vzpomínky se vybavují přesně)

- **zhoršení pozornosti**, ? koncentrace, snadná odklonitelnost rušivými podněty

- **zpomalení tempa** v nejrůznějších druzích činností

- **změny v emočním reagování**- zvýšená dráždivost až popudlivost, nebo naopak lhostejnost k událostem a starostem druhých lidí

- **změny intelektu** (dříve uváděný pokles obecné inteligence v průběhu dospělosti a stár x novější výzkumy --) klesá inteligence fluidní (vrozená) x krystalická inteligence, získaná učením a činností, může ještě stoupat , pokud člověk soustavně vykonává náročnější činnosti

==) horší přizpůsobivost

- **změny v oblasti potřeb** (snížená potřeba stimulace, učení, zvýšena potřeba jistoty, bezpečí - --) stereotypy, potřeba otevřené budoucnosti?)

- **tvořivost, kreativita** obecně klesá (mnoho objevů a vynikajících děl bylo vykonáno v mládí) x existují četné výjimky – umělci, badatelé, vynálezci --) geniální výkony i v pokročilém stáří

- **osobnost jako celek --) velké individuální rozdíly!**

zdůraznění některých vlastností (někdy projev chorobného procesu)

změny postojů

někdy ve stáří zájmy, motivace, aktivnost, rysy osobnosti odpovídající dospělosti(popřípadě i mládí) x jiní pasivita a závislost, př. hostilita k druhým nebo k vlastní osobě

- **sociální zařazení, sociální potřeby** značně rozdílné (aktivní komunikace, navazování nových vztahy, eventuálně i milostných x uzavírání se do sebe, přerušení komunikace a styku s druhými

12. Pokračující stáří

pravé stáří (75 let--)

jen část populace!

nutnost vyrovnat se s pravděpodobnou osamělostí (ubývá vrstevníků , často ztráta životního partnera)

zvýrazňují se individuální rozdíly ve schopnostech a sociální akceptaci jedince

životní zkušenosti, dosažená moudrost ==> uznání okolí

x úbytek kompetencí vlivem stáří nebo nemocí (sumace nepříznivých vlivů => závislost na okolí

vliv arteriosklerotických změn, cévní mozkové příhody --> zhoršování paměti a koncentrace, zvýšená citlivost k zátěži, zranitelnost , pomalé tempo, někdy poruchy řeči, ztráta některých pohybových dovedností, horší orientace apod.---> výrazné omezení samostatnosti

--> celková nejistota, těžkopádnost, obavy ze změn apod., v sociálních vztazích někdy převládá egoismus, negativní emoční ladění, netrpělivost, konfliktnost apod.

někdy **demence** s výrazným zhoršením paměti, logického myšlení, omezením zájmů a kontroly nad vlastními emocionálními projevy

často **změna způsobu života**

závislost na péči rodiny nebo pomoci institucí

nástup do domova důchodců = adaptačně náročný proces, nejistota a obavy

- umístění do domova důchodců proti vlastní vůli --> agresivita, negativismus a nepřátelství vůči personálu i spoluobytelům, později apatie a zoufalství, když jedince aktivní odpor vyčerpá, ale možná adaptace na nové podmínky a navazování nových sociálních vazeb

pobyt v nemocnici bývá častý

vztah k dětem a vnukům – proměna vztahové symetrie (generativita –vztahy k lidem, potřeba být užitečný)

identita – osobně významné minulé role a kompetence, důraz na zachovalé kompetence, rodina , teritorium, **zdravotní stav**

Umírání a smrt

více než 80% populace umírá ve věku nad 60let, nejčastěji v nemocnici

tabuizované téma

? připravenost akceptovat vlastní smrt

vztah ke smrti se mění, častěji spíše než z vlastní konce života obava z umírání (x obecně s rostoucím věkem má strach z vlastní smrti tendenci klesat), někdy ztráta smyslu dalšího života--> nechut' dál žít

vyšší vyrovnanost s vlastní smrtí nacházíme u lidí se stabilním hodnotovým systémem, vyrovnání s vlastním životem x strach ze smrti vzrůstá s intenzitou pocitu nesplnění nějakého důležitého úkolu či povinnosti.

potřeby v bezprostřední blízkosti smrti – citové jistoty a bezpečí, zachování sebeúcty, otevřené budoucnosti ve smyslu vlastního přesahu

Vývojové teorie

S.Freud- psychosexuální stádia vývoje

E.Erikson- psychosociální stádia vývoje

Jean Piaget (1896 - 1980)

stadia kognitivního vývoje

senzomotorické stádium (do 2 let) - motorická aktivita, vnímání, experimentování (manipulace s předměty i s částmi vlastního těla), stálost objektu

preoperační stádium 2-7/8 let

(symbolické a předpojmové myšlení) řeč, tvoření představ, jednodušší myšlení vázáno na konkrétní realitu, egocentrické, názorné

paměťové představy bez pochopení obecnějších vztahů.

konkrétní operace (7- 12) - logické usuzování již méně závislé na viděné podobě věcí, ale stále silně vázané na konkrétní realitu.

formálně logické operace (po 11/12 roce) - schopnost abstraktního a hypotetického uvažování bez omezení na nutnost představy jeho obsahu.

operace = organizované celky myšlenkových pochodů vzniklé integrací různých úvah.

myšlení se stává díky operacím pružným, vratným (každá operace může být opět zrušena opačným postupem) a nezávislým na konkrétních časoprostorových souvislostech

schopnost učení záleží na dosažené vývojové úrovni (ne naopak)

kritika: nedocenění individuálních schopností dětí, podcenění rychlosti vývoje schopností v raném dětství

? dosažení stádia FLO

? platnosti vývojových stádií pro celý kognitivní vývoj (Mandler - odlišná stádia pro různé oblasti poznání)

?stadia x spojitý proces (Klahr)

J. S. Bruner :

stádium akční - myšlení vychází z činnosti

stádium imaginativní – poznání se opírá o představivost, což umožňuje

mimo jiné se zabývat i aktuálně nepřítomnými objekty a abstraktními jevy

stádium symbolické v němž se uplatňuje jazyk i další symbolické momenty.

x Piaget- následují za sebou, ale neplatí zde pravidlo, že každé další stádium vychází

z předchozího a ve vývoji jej překonává jako vyšší stupeň (epigentický princip), nýbrž

všechna stádia se uchovávají a existují dále spolu a uplatňují se v celém životě

Lev S. Vygotskij (1896-1934)

zásadní důraz na vlivy prostředí (kulturně historická teorie myšlení

x Piagetovu předpokladu existence vnitřních kognitivních struktur v podstatě nezávislých na vnějších podmínkách, jejichž zrání je základním předpokladem rozvíjení lidského poznání

! poučený dospělý může rozvoj dítěte usnadnit a urychlit, důležitá je při tom nápodoba, opakování a zejména řeč --) příslušné instrukce i zpětná vazba

stádia intelektuálního vývoje dítěte:

synkretické – poznání vychází především z praktické činnosti, je neurčité, nerozlišuje podstatné momenty, opírá se o náhodné pokusy o nalezení řešení zákonitě provázené chybami

komplexní - způsoby hledání řešení jsou složitější, v úvahu se bere více znaků, stále však nedochází ke spolehlivému rozlišení podstatných znaků a jejich souvislostí

stádium potenciálních pojmů – jsou již rozlišovány jednotlivé podstatné znaky, ale dosud

nevystupují jako celek

stádium pojmové zralosti – s rozlišením všech podstatných znaků daného souboru podle logických vazeb

Vygotského pojetí --) podobné rysy jako Piaget:

důležitost praktického myšlení pro poznávání, interiorizaci (zvnitřnění) vnějších aktivit do myšlenkových pochodů

Vygotskij větší důraz na působení vnějších vlivů

morální vývoj

Piaget :egocentrismu k allocentrismu, orientace na sebe k orientaci na druhé lidi. Schopnost sociálního citění (empatie, soucit) se vyvíjí od 4. až 5. roku života.

J. Piaget rozlišuje dvě základní stadia morálního vývoje:

stadium heteronomní morálky, kdy jsou pravidla chápána jako absolutní a neměnná, daná zvenčí, trest odpovídá velikosti viny bez zřetele k okolnostem.

stadium autonomní morálky (kolem 11 let), v němž jsou pravidla chápána jako účelové konvence, takže je možno je i měnit. Výše trestu je dávana do souvislosti s okolnostmi provinění. V dětství se učí člověk rozlišovat správné a nesprávné chování na základě zkušeností, osvojuje si mravní pojmy (zlo, dobro, pravda ap.).

Postupně se formuje **svědomí** jako jakýsi **morální regulátor**. Svědomí souvisí s hierarchií hodnot. Jeho formování prochází více či méně kritickými fázemi (puberta, adolescence) a v optimálním případě směřuje vývoj ke střízlivému, věcnému pohledu na svět a na vlastní život.

L. Kohlberg

premorální, předkonvenční stadium (do 7 let) - dominuje snaha vyhnout se trestu a dále získat příznivé ocenění, dítě je zaměřeno především na sebe a na své potřeby, řídí se především očekávanými následky svého chování.

stadium konvenční morálky plynoucí z role (do 13 let) – převažujícím důvodem určitého jednání je to, že to ostatní očekávají, začíná se projevovat smysl pro povinnost, vůdčí snahou je vyhnout se odsouzení druhými nebo uznávanou autoritou a vyhnout se z něj plynoucím pocitům viny.

stadium osobně přijatých zásad - respektování nestranného hodnocení a hodnocení vlastního tak, aby nedošlo k sebeodsouzení, smysl pro uznávaná pravidla a spravedlnost Tohoto stadia však nedosahuje každý, např. v 16 letech jej dosahuje podle autora méně než 10 % takto staré populace a u některých jedinců jej nezaznamenáme vůbec.

kritika: ne všechna stadia probíhají u různých jedinců a v různých kulturách stejně výrazně a dokonce tentýž jedinec posuzuje stejné jednání různě podle situace), spíše mohou takto naznačená stadia sloužit jako určité vodítko při posuzování morálního usuzování dětí.

LITERATURA

- Čáp, J., Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál 2001
Čížková, J. a kol. Přehled vývojové psychologie. Olomouc: UP 1999.
Evans, D., Zarate, O. Evoluční psychologie. Praha: Portál, 2002
Fontana, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál 1997.
Langmeier, J., Krejčířová, D. Vývojová psychologie. Praha: Grada 1998.
Langmeier, J. Balcar, K., Spitz, J. Dětská psychoterapie. Praha: Portál, 2001.
Pouthas, V., Jouen, F. Psychologie novorozence. Praha: Grada 2001.
Říčan, P. Cesta životem. Praha: Panorama 1989.
Stuart-Hamilton, I. Psychologie stárnutí. Praha: Portál 1999.
Svoboda, M.(ed.) Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Praha: Portál 2002.
Vágnerová, M. Vývojová psychologie. Praha: Portál 2000.
Vágnerová, M., Valentová, L. Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita. Praha: UK 1992.
+ další knihy k jednotlivým tématům a autorům